ΝΙΚΟΥ Π. ΤΕΡΖΗ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ (1916-1920): ΕΝΑ ΓΡΑΜΜΑ ΜΕ ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΓΙΑ ΤΟ 1917-18 ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΩΝ ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ ΤΗΣ

[ΛΕΥΚΗ ΣΕΛΙΔΑ]

0.

Ο στόχος της εργασίας που ακολουθεί είναι διπλός: πρώτα να δημοσιεύσει και να σχολιάσει δύο ντοκουμέντα που σχετίζονται με το πρόγραμμα δράσης και τη δράση —όπως αυτή προκύπτει από το επίσημο βιβλίο των πρακτικών— της Εκπαιδευτικής Επιτροπής· ύστερα, να επιλύσει ένα πρόβλημα που σχετίζεται με την ταυτότητα εκείνου ο οποίος ενίσχυσε οικονομικά την Εκπαιδευτική Επιτροπή —και έγινε έτσι δυνατή η συγκρότηση και η λειτουργία της.*

1.

Στο «βιογραφικό σημείωμα» που υπαγόρευσε ο Δ. Γληνός τον καιρό της κράτησής του από τους Ιταλούς στο δημοτικό νοσοκομείο Αθηνών «Ελπίς» περιλαμβάνονται μεταξύ άλλων και τα ακόλουθα: «Αρχές του 1916 ο Βενιζέλος παίρνει σ' έναν περίπατο τους Δελμούζο, Τριανταφυλλίδη και Δημ.(ήτρη Γληνό) και τους ενθαρρύνει να γράψουν βιβλία στη δημοτική, λέγοντάς τους ότι ετοιμάζει μεταρρύθμιση στην εκπαίδευση. Μέσα του 1916 η Μέλπω Λογοθέτη-Μερλιέ ενεργεί μέσο της Δέλτα και προτείνει να τεθεί στη διάθεση της τριάδας Δελμούζου-Τριανταφυλλίδη-Γληνού ένα χρηματικό ποσό, που βρισκόταν στα χέρια του Αθανασάκη (από το Βενιζέλο). Πραγματικά ο Αθανασάκης καταθέτει ομολογίες στην Εθνική τράπεζα, που το εισόδημά τους ήταν 60 χιλιάδες το χρόνο, στο όνομα των τριών, για να χρησιμοποιηθεί στην έκδοση εκπαιδευτικών βιβλίων γραμμένων στη δη-

---

* Και από τη θέση αυτή θα ήθελα να εκφράσω τη μεγάλη χάρη που χρωστώ στο Διοικητικό Συμβούλιο του Ινστιτούτου Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), επειδή μου επέτρεψε (1974) να χρησιμοποιήσω στοιχεία από το Αρχείο του Μανόλη Τριανταφυλλίδη, όπως το «Γράμμα της Εκπαιδευτικής Επιτροπής με το πρόγραμμά της για το 1917-18» και τα «Πρακτικά» των συνεδριών της Εκπαιδευτικής Επιτροπής, που δημοσιεύονται σήμερα.

μοτική. Οι τρεις αυτοί (Τριανταφυλλίδης-Δελμούζης-Γληνός) σχημάτισαν τότε την «Εκπαιδευτική Επιτροπή», που συνήλθε για πρώτη φορά τον Ιούνη του 1916 και καθόρισε το πρόγραμμά της (υπάρχει φωτογραφία)».[1]

Την ύπαρξη της Εκπαιδευτικής Επιτροπής (ΕΕ) μαρτυρεί και ο Γ. Κ. Γάτος: «Η ΕΕ απαρτίζονταν από τους Γληνό, Δελμούζο και Τριανταφυλλίδη κ' είχε σκοπό την έκδοση εκπαιδευτικών βιβλίων γραμμένων στη δημοτική. Για το σκοπό αυτό είχαν διατεθεί οι τόκοι ομολογιών της Εθνικής Τράπεζας από χρήματα που κρατούσε ο βουλευτής Αθανασάκης και που με πίεση της Μέλπως Λογοθέτη-Μερλιέ και της Πηνελόπης Δέλτα και τη συγκατάθεση του Βενιζέλου κατάθεσε στην Εθνική Τράπεζα για το σκοπό τούτο. Η ΕΕ είχε συσταθεί στα 1916».[2]

Πολύ αργότερα δημοσίευσα δύο ντοκουμέντα που αφορούσαν την ΕΕ.[3] Στο πρώτο από αυτά, στη «Σύμβαση του Εκπαιδευτικού Ομίλου με τους κ.κ. Δ. Γληνό, Α. Δελμούζο και Μ. Τριανταφυλλίδη», που υπογράφεται την 1.11.1916, αναφέρεται ότι «στο Γραφείο του Εκπαιδευτικού Ομίλου, από τη μια μεριά οι κ.κ. Α. Δελμούζος, Δ. Γληνός και Μ. Τριανταφυλλίδης και από την άλλη μεριά οι κ.κ. Ι. Δραγούμης, Δ. Πετροκόκκινος, Ι. Θεοδωρίδης, Γ. Σωτηριάδης και Μ. Τσιριμώκος αντιπροσωπεύοντας κατά το καταστατικό τον Εκπαιδευτικό Όμιλο ως Διοικητική Επιτροπή του Ομίλου στη συνεδρία της 1. Νοεμβρίου 1916, έκαναν την ακόλουθη σύμβαση».[4] Ακολουθεί στο κείμενο μια λεπτομερειακή «συγγραφή υποχρεώχεων» για την τριανδρία της ΕΕ, ενώ ρυθμίζονται και θέματα αμοιβών και συγγραφικών δικαιωμάτων. Το δεύτερο από τα ντοκουμέντα είναι ένα συμβόλαιο μεταξύ του Ι. Αθανασάκη και της ΕΕ, το οποίο υπογράφτηκε στις 8. Ιουνίου 1916· σύμφωνα με το συμβόλαιο αυτό «προς ευόδωσιν του επιδιωκομένου σκοπού, ο κ. Ιωάννης Αθανασάκης θέλει καταθέσει ευθύς μετά την υπογραφήν του παρόντος παρά τη Εθνική τραπέζη της Ελλάδος εις διαρκή κατάθεσιν εκατόν πεντήκοντα εξ ομολογίας του Εθνικού δανείου των πεντα-

---

1. *Στη μνήμη Δημήτρη Α. Γληνού. Μελέτες για το έργο του και ανέκδοτα κείμενά του*. Αθήνα 1946, σ. 198 κ.ε.

2. Γ. Κ. Γάτου, Δεκαπέντε γράμματα του Γληνού στον Αλέκο Δελμούζο, στο: περ. *Επιθεώρηση Τέχνης*, τεύχ. 119-120(1964), σ. 497-532, εδώ: σ. 501 κ.ε., υποσ. 15.- Ο Γ. Κ. Γάτος αναφέρεται στην ΕΕ και σε άλλο δημοσίευμα, στο «Υπόμνημα προς τον Ελευθέριο Βενιζέλο», στο: περ. *Εποχές*, τεύχ. 27(1965), σ. 6-13, εδώ: σ. 13, με κάπως παραλλαγμένη διατύπωση —και φυσικά χωρίς να παραπέμπει στην πηγή του, που δεν μπορεί να είναι άλλη από το «βιογραφικό σημείωμα» του Γληνού.

3. Νίκος Π. Τερζής, *Η Παιδαγωγική του Αλεξάνδρου Π. Δελμούζου. Συστηματική εξέταση του έργου και της δράσης του*. Θεσσαλονίκη 1983, σ. 173-180.

4. Όπ.π., σ. 173.

κοσίων εκατομμυρίων του 1914, αποφερούσης ετήσιον εισόδημα φράγκων χρυσών ή Δραχμών τριών χιλιάδων ενεακοσίων (3.900)».[5]

Ενώ λοιπόν από το συμβόλαιο προκύπτει ότι ο Αθανασάκης κατέθεσε τις 156 ομολογίες του Εθνικού Δανείου των πεντακοσίων εκατομμυρίων του 1914, υπάρχει και μία πληροφορία αντίθετη για το πρόσωπο του δωρητή· συγκεκριμένα ο Σ. Β. Κουγέας γράφοντας στο αφιέρωμα της Ν. Εστίας για το Δελμούζο αναφέρει και τα εξής: «Με την πάροδον του χρόνου και με τον θάνατον των αναφερομένων προσώπων, ημπορεί, πιστεύω, να γνωσθή τώρα εδώ μία δωρεά, την οποίαν ο δωρητής ηθέλησεν ανώνυμον. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος είχε τόσην εκτίμησιν και εμπιστοσύνην εις τον παιδαγωγόν Δελμούζον, ώστε φεύγων από την Ελλάδα μετά την συντριπτικήν εκλογικήν ήτταν της 1 Νοεμβρίου 1920, κατέθεσεν εις την Εθνικήν Τράπεζαν τα εις χείρας του εκ των προς αυτόν δωρεών του αποδήμου ελληνισμού ευρισκόμενα υπόλοιπα υπέρ του 'Εκπαιδευτικού Ομίλου' δια την ενίσχυσιν των εις την εκπαιδευτικήν ανόρθωσιν προσπαθειών. Όταν όμως ο μέγας Κυβερνήτης έμαθε την εκ του Εκπαιδευτικού Ομίλου παραίτησιν και αποχώρησιν του Δελμούζου, διαφωνήσαντος ως προς την πολιτικήν και μάλιστα την προς τα αριστερά στροφήν του Ομίλου, ανεκάλεσε την δωρεάν και μεταβίβασε τα εξ αυτής υπόλοιπα, ανερχόμενα εις 156 ομολογίας του Εθν. Δανείου του 1914 και εις μετρητά δραχ. 129.334, προς τον 'Σύλλογον προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων' δια του προέδρου αυτού Ιωάν. Αθανασάκη διά την ίδρυσιν 'Ιστορικής και Λαογραφικής Βιβλιοθήκης'. Εις την σειράν της Βιβλιοθήκης αυτής εξεδόθησαν 15 ιστορικαί και λαογραφικαί πραγματείαι και οι 9 πρώτοι τόμοι του ιστορικού περιοδικού 'Ελληνικά'».[6]

Την εκδοχή του Κουγέα και ως προς το χρόνο δωρεάς και ως προς το δωρητή υιοθετεί ο Ι. Ν. Ξηροτύρης.[7]

Τα στοιχεία που αναφέρει ο Σ. Β. Κουγέας όσον αφορά τις ομολογίες και το ποσό των 129.334 δρχ. που παρέδωσε προφανώς μέσα στο 1927, αμέσως μετά τη διάσπαση του Εκπαιδευτικού Ομίλου, ο Αθανασάκης στο «Σύλλογο προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων» είναι απολύτως ακριβή. Ο ίδιος ο Κουγέας ήταν ο ένας από τους δύο —ο δεύτερος ήταν ο Κωνστ. 'Αμαντος— διευθυντές της σύνταξης του περιοδικού *Ελληνικά*. «Ιστορικόν περιοδικόν δημοσίευμα εκδιδόμενον καθ' εξάμηνον», του οποίου ο πρώτος τόμος κυκλοφόρησε κιόλας το 1928. Οι 'Αμαντος και Κουγέας σημειώνουν

5. Όπ.π., σ. 178 κ.ε.

6. Σ. Β. Κουγέας, Ad memoriam..., στο: περ. *Νέα Εστία*, τεύχ. 32(1958), σ. 1402.

7. Ι. Ν. Ξηροτύρης, Αλέξανδρος Δελμούζος, στο: περ. *Λόγος και Πράξη*, τεύχ. 6(1978), σ. 12.

σχετικά: «Η επιτροπή του Συλλόγου προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, η επιμελουμένη και εποπτεύουσα την έκδοσιν της δι' ειδικών δωρεών ιδρυθείσης Ιστορικής και Λαογραφικής Βιβλιοθήκης... απεφάσισε την έκδοσιν των 'Ελληνικών'».[8]

'Οσα όμως ο Κουγέας αναφέρει για το χρόνο της κατάθεσης των ομολογιών —μετά την 1.11.1920— έρχονται σε αντίθεση με το συμβόλαιο που υπέγραψε ο Αθανασάκης με την ΕΕ και δεν πρέπει να ανταποκρίνονται στα πράγματα. Πάντως εκείνο που αξίζει να διερευνηθεί είναι η άποψη που διατυπώνει ο Κουγέας ότι ο δωρητής δεν είναι ο Αθανασάκης, αλλά ο Βενιζέλος.

Το ερώτημα που θα μπορούσε να θέσει κανείς στο σημείο αυτό είναι μήπως πρόκειται για δύο δωρεές και επομένως και για δύο δωρητές. Ωστόσο μια τέτοια υπόθεση δε φαίνεται πιθανή, πρώτα πρώτα γιατί πρόκειται και στη μια και στην άλλη περίπτωση για τον ίδιο ακριβώς αριθμό ομολογιών —156— του ίδιου δανείου —του 1914· ύστερα ο Αθανασάκης εμφανίζεται και στις δύο περιπτώσεις, δηλαδή και στο συμβόλαιο του 1916 και στη δεύτερη παραχώρηση των ομολογιών στο «Σύλλογο προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων». Επομένως πρέπει κανείς λογικά να αποκλείσει την υπόθεση των δύο δωρεών.

Η πρώτη, χρονολογικά, αναφορά της δωρεάς βρίσκεται στο γράμμα του Αθανασάκη με ημερομηνία 19/2.7.1916 προς την Πηνελόπη Δέλτα· γράφει σχετικά ο επιστολογράφος: «Και τώρα να σας πω και κάτι καλό που κάναμε μέσα εις αυτή τη κόλασι που εζήσαμε! Ύστερα από πολλάς σκέψεις με τον Δελμούζο και Τριανταφυλλίδη κατελήξαμε εις το συμπέρασμα, ότι διά να γίνη σωστή και αποτελεσματική δουλειά, πρέπει αυτοί οι δυο και ο Γληνός ν' αφιερωθούν αποκλειστικώς εις τον σκοπόν. Και αυτοί μεν οι δύο είνε οπωσούν εις θέσιν οικονομικώς να το κάμουν, αλλ' ο Γληνός αποζή εκ του μισθού του, έχει δε και οικογένειαν. 'Επρεπε λοιπόν να εξευρεθή ένα κεφάλαιο, το οποίον να εξασφαλίζη τον μισθόν του Γληνού, και ένα άλλο μικρότερο για τα έξοδα εκδόσεων, εγκαταστάσεως ανθρωπινής του Ο-

8. *Ελληνικά*, τόμ. 1(1928), σ. 5.- Αξίζει ίσως να αναφερθεί εδώ ότι οι 'Αμαντος και Κουγέας εξέδωκαν έντεκα τόμους του περιοδικού (1928-1939). Το 1952 η Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών αποφασίζει «αντί να προβή εις έκδοσιν νέου περιοδικού, ν' αναλάβη να συνεχίση την έκδοσιν των «Ελληνικών», του γνωστού ιστορικού περιοδικού δημοσιεύματος» (*Ελληνικά*, τόμ. 12(1952), 'προλογικό σημείωμα'). Νέοι διευθυντές σύνταξης οι Στίλπων Π. Κυριακίδης και Λίνος Πολίτης, ενώ η κατεύθυνση του περιοδικού τροποποιείται, όπως το δείχνει ο υπότιτλος: «Φιλολογικών, ιστορικών και λαογραφικών περιοδικόν σύγγραμμα».

μίλου με μια αίθουσα μεγάλη κτλ. κτλ. Το πρώτον κεφάλαιον 60.000 δρχ. ευρέθη, μην πολυρωτάτε πώς, έβαλα εγώ 20.000 και κάτι φίλοι μου τις 40.000. Ηγοράσθησαν τίτλοι, κατετέθησαν στην Τράπεζα και ο Γληνός την 1 Σεπτ. δίδει την παραίτησί του[9] για να αφιερωθή με τους άλλους δύο εις την εκπαιδευτικήν εργασία. Οι τρεις ωνομάσθησαν 'Εκπαιδευτική Επιτροπή', εκάμαμεν και ένα πρόγραμμα εργασίας[10] και από 7βριον θα αρχίση η εργασία, Αλφαβητάριο, Αναγνωστικά, Γραμματική κτλ. διαλέξεις, μαθήματα κτλ...».[11] Το ποσό των 60.000 δρχ. αναφέρει και ο Γληνός, φαίνεται όμως ότι κάπως συγχέει δύο διαφορετικά πράγματα.[12]

Βέβαια πρέπει να υπογραμμιστεί εδώ ότι ο Γληνός, ο οποίος γνωρίζει τα σχετικά με τη δωρεά «από μέσα», αναφέρει στις αυτοβιογραφικές του σελίδες ότι το χρηματικό ποσό «*βρισκόταν στα χέρια του Αθανασάκη (από το Βενιζέλο)*».[13] Στην κατεύθυνση του Βενιζέλου οδηγεί, κατά τη γνώμη μου, όχι μόνο η φράση του Αθανασάκη στο γράμμα του προς τη Δέλτα ότι τα χρήματα βρέθηκαν, «μη πολυρωτάτε πώς», αλλά και η διατύπωση του Κουγέα ότι «*ο δωρητής ηθέλησε (την δωρεάν) ανώνυμον*».[14] Πρόκειται λοιπόν, προφανώς, για επιθυμία να τηρηθεί ανωνυμία ως προς το πρόσωπο του δωρητή, κάτι που συμβαίνει και στη δεύτερη δωρεά των ομολογιών, οπότε οι 'Αμαντος και Κουγέας δεν αναφέρουν κανένα όνομα, αλλά προσθέτουν ότι απέκτησαν την οικονομική δυνατότητα της έκδοσης του περιοδικού «*δι' ειδικών δωρεών*».[15]

Τα παραπάνω, ενώ ενισχύουν σημαντικά την άποψη ότι ο Βενιζέλος ήταν το κύριο πρόσωπο της δωρεάς, δεν αποκλείουν τη συμβολή του Αθανασάκη, όπως ο ίδιος την περιγράφει στην επιστολή του· και τούτο ενισχύ-

---

9. Από το Σεπτέμβριο του 1912 κατείχε ο Γληνός τη θέση του διευθυντή του Διδασκαλείου Μέσης Εκπαιδεύσεως, θέση από την οποία παραιτείται για να αφοσιωθεί στην ΕΕ.

10. Πρβ. τα στοιχεία του προγράμματος που δημοσιεύονται στο «Γράμμα...».

11. *Αλληλογραφία της Π. Σ. Λέλκα, 1906-1940* (επιμ. Σ. Λευκοπαρίδη), (Αθήνα χ.χ.), σ. 449.

12. Ο Γληνός θεωρεί το πάρα πολύ σημαντικό ποσό των 60.000 δρχ. ως ετήσιο τόκο που θα απέφεραν οι ομολογίες· ωστόσο ο ίδιος ο Αθανασάκης στο γράμμα του προς τη Δέλτα μιλά για 3.900 δρχ. Πάντως αν το ύψος των ετήσιων τόκων ήταν τόσο υψηλό, τότε θα έπρεπε να μην ήταν απαραίτητη η έκκληση για οικονομική ενίσχυση που περιλαμβάνει το «Γράμμα...»· μάλιστα θα μπορούσε να πει κανείς ότι ο στόχος του «Γράμματος» ήταν ακριβώς η συγκέντρωση χρημάτων.

13. *Στη μνήμη...*, όπ.π., σ. 198. Η υπογράμμιση δική μου.

14. Σ. Β. Κουγέας, Ad memoriam..., όπ.π., σ. 1402. Η υπογράμμιση δική μου.

15. *Ελληνικά*, τόμ. 1(1928), σ. 5. Η υπογράμμιση δική μου.

εται ακόμη περισσότερο από το γεγονός ότι ο Αθανασάκης, πλούσιος ύστερα από τριαντάχρονη παραμονή στην Αίγυπτο, αφιέρωσε όχι μόνο πολλά χρόνια της ζωής του σε έργα ανάλογα, αλλά διέθεσε και χρήματα για κοινωφελείς σκοπούς.[16]

Καμιά ένδειξη δεν υπάρχει επίσης ότι τα χρήματα, που δεν έδωσε ο Αθανασάκης, ανήκαν στο Βενιζέλο· έτσι δεν πρέπει να αποκλειστεί η άποψη που διατυπώνει ο Κουγέας ότι τα χρήματα, που δόθηκαν για την ΕΕ από το δωρητή, προέρχονταν από «τα εις χείρας του εκ των προς αυτόν δωρεών του αποδήμου ελληνισμού ευρισκόμενα υπόλοιπα».[17] Άλλωστε στην περίπτωση αυτή η σημασία της δωρεάς ως προς την εκπαιδευτική πλευρά του ζητήματος —που εδώ μας ενδιαφέρει κυρίως— έγκειται πολύ περισσότερο στην πολιτική διάσταση της χειρονομίας του Βενιζέλου, με όλες της τις συνέπειες, και όχι στην οικονομική πλευρά ή ακόμα στο ύψος της δωρεάς.

Αυτή την πολιτική διάσταση και σημασία που είχε η χειρονομία του Βενιζέλου ενισχύει και ο Αλέξης Δημαράς, ο οποίος γράφοντας για την περίοδο 1917-20 αναφέρει: «Ενδεικτικό, άλλωστε, του γενικότερου κλίματος που επικρατεί την εποχή εκείνη στην κυβέρνηση, είναι και το ενδιαφέρον που έδειξε για τα εκπαιδευτικά πράγματα ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Ο Νιρβάνας διηγείται πως ο Βενιζέλος ζήτησε να έχει "την ευχαρίστηση να είναι ο πρώτος αναγνώστης των νέων αναγνωστικών του δημοτικού σχολείου" που τυπώθηκαν σύμφωνα με το νόμο 1332. "Πρέπει να ξέρετε, πρόσθεσε, ότι την εκπαιδευτική μας μεταρρύθμιση τη λογαριάζω σαν τον μεγαλύτερο τίτλο της πρωθυπουργίας μου και σαν τη μεγαλύτερη υπηρεσία μου προς την Πατρίδα"».[18] Αν τώρα ξαναγυρίσει κανείς στο κείμενο του Γληνού ο οποίος επί λέξει σημειώνει: «Αρχές του 1916 ο Βενιζέλος παίρνει σ' έναν

---

16. Ο Ιωάννης Αθανασάκης (1853-1953) γεννήθηκε στην Πορταριά και σπούδασε νομικά στην Αθήνα και στο Παρίσι. Δικηγόρησε επί τριάντα χρόνια στο Κάιρο και το 1906 εγκαταστάθηκε στην Αθήνα και επιδόθηκε «εις την εκπλήρωσιν έργων κοινής ωφελείας, και ως άτομον, και ως εντολοδόχος γενναίων δωρητών, και ως εκτελεστής διαθηκών, της του Κοργιαλενείου, του Βικέλα, του Άμπετ, του Σεβαστοπούλου και άλλων» (*Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, τόμ. Α', σ. 911β). Διετέλεσε επί μεγάλο χρονικό διάστημα Πρόεδρος του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού και ανέπτυξε μεγάλη δραστηριότητα. Ίδρυσε μεταξύ των άλλων τη Σχολή Τυφλών Καλλιθέας, τη Σεβαστοπούλειο Εργατική Σχολή Αμπελοκήπων, έκανε επέκταση στο θεραπευτήριο «Ευαγγελισμός», συντέλεσε στην ίδρυση του Σταθμού Πρώτων Βοηθειών και του Ασκληπιείου Βούλας. Υπήρξε βουλευτής και υπουργός και πρέπει να ανήκε στο περιβάλλον του Βενιζέλου.

17. Σ. Β. Κουγέα, όπ.π.

18. Αλέξης Δημαράς (επιμ.), *Το Αλφαβητάρι με τον Ήλιο*. Αθήνα 1972, σ. κζ'. (Ο Δημαράς παραπέμπει για τα παραθέματά του στο: *Νουμάς*, τόμ. 16(1919), σ. 16).

περίπατο τους Δελμούζο, Τριανταφυλλίδη και Δημ.(ήτρη Γληνό) και τους ενθαρρύνει να γράψουν βιβλία (εννοείται: σχολικά) στη δημοτική, λέγοντάς τους ότι ετοιμάζει μεταρρύθμιση στην εκπαίδευση»,[19] τότε, νομίζω, μπορεί να υποστηρίξει κανείς ότι όχι μόνο όσον αφορά τη δωρεά, αλλά και ως προς τις μεταρρυθμιστικές προσπάθειες της περιόδου 1917-20 ο Βενιζέλος υπήρξε «το πρώτον κινούν», καθώς φαίνεται από το γεγονός ότι ευρισκόμενος ο ίδιος εκτός εξουσίας προγραμμάτιζε —μέσα στα πλαίσια της μελλοντικής του πολιτικής— πρωτοβουλίες για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση.

2.

2.1. *Γράμμα ΕΕ*[20] *με το πρόγραμμά της για το 1917-18*

Αξιότιμε κύριε,[21]

Όσο σημαντική είναι η ωφέλεια ενός έθνους από την παιδεία του, όταν αυτή βασίζεται στη σύγχρονη ζωή και στις ανάγκες της και την οδηγούν ιδανικά αληθινά και πραγματοποιήσιμα, τόσο μεγάλη είναι η ζημία που φέρνει παιδεία στηριγμένη στην πλάνη και στην πρόληψη. Η *ελληνική παιδεία* ακολουθώντας το γενικό ιδεολογικό παραστράτημα του κράτους από τον καιρό που συστήθηκε, *έχει παραγνωρίσει* όλως διόλου *τη νεοελληνική πραγματικότητα* και δουλεύει ακόμη σ' ένα αστήριχτο ψευτοκλασικό ιδανικό.

Τα θεμέλιά της είναι κούφια· και όμως η μακρόχρονη σχετικά ζωή της, το αντιδραστικό περιβάλλον που η ίδια εν μέρει το εμόρφωσε, και τα χίλια δυο οικονομικά κυρίως συμφέροντα, που δέ-

---

19. *Στη μνήμη...*, όπ.π., σ. 198.

20. Το κείμενο αποτελείται από πέντε χειρόγραφες σελίδες· από αυτές οι σελίδες 1, 2 και 4 είναι γραμμένες από το Δελμούζο, η σελίδα 3 από τον Τριανταφυλλίδη και η 5 από το Γληνό. (Όλες οι υπογραμμίσεις είναι του κειμένου).

21. Οι απόψεις που διατυπώνονται στο γράμμα απηχούν τις προγραμματικές αρχές που διατύπωσε ο Εκπαιδευτικός Δημοτικισμός από την ίδρυση του Εκπαιδευτικού Ομίλου και μετά. Ιδρ. *Δελτίο Εκπαιδευτικού Ομίλου* (ΔΕΟ), τόμ. II(1912) 7 κ.ε. και τόμ. V (1915) 1 κ.ε.- Το εκδοτικό πρόγραμμα που αναπτύσσεται στη σ. 5 και τα στοιχεία του οικονομικού προϋπολογισμού που περιλαμβάνει δεν προορίζονταν για κοινή χρήση και αφορούσε, προφανώς, μόνο τους συγκεκριμένους αποδέκτες της επιστολής —και πιθανούς «συνδρομητές» στο έργο της ΕΕ.

νουν μαζί της άτομα και ομάδες, της επιτρέπουν ακόμη να κρατιέται τόσο στερεά, ώστε μόνο μια *πνευματική επανάσταση*, μπορεί να τη χτυπήσει αποτελεσματικά και να φέρει τη χαραυγή μιας παιδείας ελληνικής.

Για να δημιουργηθεί και να προκύψη τέτοια επανάσταση χρειάζεται βέβαια μεγάλη και πλατειά *διαφωτιστική εργασία* και πνευματικοί αγώνες μακρόχρονοι και σκληροί. Οι αγώνες αυτοί δεν πρόκειται ν' αρχίσουν σήμερα. Από τον καιρό του Καταρτζή, του Βηλαρά και του Κωσταντά η δημοτικιστική παράδοση ζήτησε συχνά να σκορπίση με το φως της ελληνικής ζωής και τη θαμπήν ομίχλη του ελληνικού σχολείου. Τα τελευταία όμως χρόνια, προπάντων από τον καιρό που ο Φωτιάδης έστειλε στο ελληνικό έθνος το κήρυγμά του με το βιβλίο του «το γλωσσικόν ζήτημα κ' η εκπαιδευτική μας αναγέννησις», ο δημοτικισμός στράφηκε ζωηρότερα προς την παιδεία,

για να θεμελιώση απάνω στις νεαρές ελληνικές ψυχές την πνευματική και ηθική ανάσταση της φυλής.

Η εκπαιδευτική όμως αναγέννηση μπορεί να εξασφαλιστεί μόνον όταν εκτός από την *οργανωμένη ενέργεια* για το διαφωτισμό της κοινωνίας, ερευνηθούν συστηματικά τα προβλήματα της νεοελληνικής αγωγής και ανοιχτή ο δρόμος για την εφαρμογή της θεωρίας στην πράξη. Αλλά για τέτοια δράση είναι απαραίτητο άνθρωποι ειδικά μορφωμένοι ν' αφιερώσουν όλες των τις δυνάμεις αποκλειστικά σ' αυτό το σκοπό, που η επιτυχία του θα είναι τόσο ασφαλέστερη, όσο πιο στενή και έντονη γίνη η συνεργασία με όσους μπορούν να βοηθήσουν, για να προετοιμαστεί στην κοινωνία το έδαφος όπου θα καρποφορήσουν οι νέες εκπαιδευτικές ιδέες.

Ατομικές ενέργειες αραιές και ασυστηματοποίητες, όσο δυνατές και αν είναι, κινδυνεύουν να χαθούν στη μεγάλη αντίδραση. Ως τώρα έχομε και οι τρεις μας πικρή πείρα από την τέτοια σπατάλη των δυνάμεων. Αναγκασμένοι να δουλεύωμε χωριστά ο καθένας μας σε ιδιωτικές και δημόσιες υπηρεσίες μόνο ψίχουλα μπορέσαμε να δώσωμε και μεις απ' ό,τι ήταν δυνατό και έπρεπε να δοθή. Η παιδεία μας με όλα τα χτυπήματα μένει στην ίδια κατάσταση, και παρατείνεται η ζωή σ' έναν οργανισμό καταστρεπτικό για το έθνος μας, ενώ οι ιδέες που πρέπει να ποτίσουν και να ζωογονήσουν την ελληνική κοινωνία πέφτουν σαν αραιές στα-

λαματιές στη διψασμένη γη. 'Ετσι και μεις αισθανόμαστε το χρέος μας απέναντι στο έθνος και στον εαυτό μας να υψώνεται ολοένα και πιο βαρύ και καταπιεστικό.

Γι' αυτό αποφασίσαμε αφήνοντας κάθε ιδιωτική ή δημόσια υπηρεσία να συνεργαστούμε και οι τρεις μας ομαδικά και ν' αφιερώσωμε τις δυνάμεις μας στον ένα σκοπό: μακριά από κάθε συμβιβασμό που επιβάλλει το κράτος να

βοηθήσωμε τη *δημιουργία μιας νέας ελληνικής Παιδείας*. 'Ετσι ιδρύσαμε οι τρεις την «εκπαιδευτική επιτροπή».

Το *πρόγραμμά* μας στηρίζεται στην αντίληψη του δημοτικισμού ότι πραγματική ελληνική παιδεία μπορεί να δημιουργηθεί μονάχα όταν θεμελιωθή στην αληθινή γλώσσα, στη ζωντανή παράδοση του έθνους και στη σημερινή πραγματικότητα, στη μελέτη του εαυτού μας και στην παιδαγωγική επιστήμη. Το πρόγραμμά μας είναι θεωρητικό και πραχτικό: Στο θεωρητικό μέρος ανήκει πρώτα η *έρευνα της σημερινής ελληνικής κοινωνίας* ως προς την υπόστασή της, τις εκπαιδευτικές της απαιτήσεις και ανάγκες, που απάνω σ' αυτές θα στηριχτούν τα ιδανικά της ελληνικής αγωγής εναρμονισμένα με τα ιδανικά του σύγχρονου ελληνισμού. Και δεύτερο, η *έρευνα των δικών μας παιδιών*, που η ψυχή τους, όπως μας τη δίνει η ελληνική οικογένεια και η νεοελληνική παράδοση, πρόκειται να διαπλαστή σύμφωνα με όσα στοιχεία κλείνει η ίδια και με τον τρόπο που η ίδια θα μπορέση να μορφωθή.

Στο πραχτικό μέρος ανήκει ο *διαφωτισμός* της κοινωνίας και των δασκάλων για τα προβλήματα της ελληνικής Παιδείας και η *προετοιμασία των μέσων*, με τα οποία θα πραγματοποιηθή η εκπαιδευτική αναγέννηση.

Στην επιστημονική έρευνα καθώς και στο διαφωτισμό της κοινωνίας και των δασκάλων θ' αφιερωθή
α) το *Δελτίο* του Εκπαιδευτικού Ομίλου, με την *επιστημονική*, τη *διδασκαλική* και τη *διαφωτιστική* βιβλιοθήκη, που θα περιέχουν έργα σχετικά με τα προβλήματα της ελληνικής παιδείας και τα συναφή φιλοσοφικά, κοινωνικά, γλωσσικά και φιλολογικά ζητήματα και
β) μια σειρά *ανώτερα* φιλοσοφικά, παιδαγωγικά και φιλολογικά

μαθήματα που θα γίνωνται κάθε χρόνο από μας και άλλους συνεργάτες.

Το κυρίως πραχτικό μέρος θα περιλάβη:
α) τα *σχολικά βιβλία*, δηλαδή τ' αναγνωστικά του δημοτικού σχολείου, τα βιβλία τα βοηθητικά για τ' άλλα μαθήματα και τα διδακτικά των ανωτέρων σχολείων, που θα γραφούν ή από μας ή από κατάλληλους συνεργάτες και
β) μια σειρά *παιδικά βιβλία*, που θα περιέχουν ελληνικά παραμύθια, ελληνικά παιδικά τραγούδια, διηγήματα εμπνευσμένα από το φυσικό κόσμο, ιδίως το δικό μας, διηγήματα ιστορικά, μυθολογία, ταξίδια στην Ελλάδα, ταξίδια στον κόσμο και άλλα όμοια. Τα βιβλία αυτά, πρωτότυπα και μεταφρασμένα, θα είναι προωρισμένα για να διαβάζονται στο σπίτι από παιδιά κάθε ηλικίας.

Για το ίδιο πρόγραμμα εργάζεται έξι χρόνια τώρα και ο Εκπαιδευτικός Όμιλος.[22] Με τη δράση του, όσο και αν ήταν περιωρισμένη σχετικά με το μεγάλο του σκοπό, κατώρθωσε να πετύχη σημαντική ηθική επιβολή στην κοινωνία, να συγκεντρώσει αρκετά μέλη που έχουν τη θέληση να προετοιμάσουν το έδαφος για τις νέες εκπαιδευτικές ιδέες, και να εφαρμόση εν μέρει το γενικό πρόγραμμα που δώσαμε παραπάνω.
Η τέτοια δράση του Εκπαιδευτικού Ομίλου, που σ' αυτήν συνεισφέραμε και οι τρεις μας ο,τι μπορέσαμε, και τα κοινά ιδανικά που έχομε με τα μέλη του, μας υποχρέωναν να ζητήσωμε να εφαρμόσωμε το πρόγραμμά μας συνεργαζόμενοι με το σωματείο τούτο.

Τα οικονομικά όμως μέσα του Εκπαιδ. Ομίλου[23] μόλις του επιτρέπουν σήμερα να μας εξασφαλίση την ταχτική έκδοση του περιοδικού και ίσως και την έκδοση ενός παιδικού βιβλίου κάθε χρό-

---

22. Βλ. υποσ. 21.

23. Το γράμμα συζητήθηκε στην 5η συνεδρία της ΕΚ (10.11.1916), ενώ το συμβόλαιο είχε υπογραφεί την 8.6.1916 και η σύμβαση της ΕΕ με τη Διοικητική Επιτροπή του Εκπαιδευτικού Ομίλου την 1.11.1916. Τα οικονομικά μέσα που εξασφάλιζε στην ΕΕ η δωρεά των ομολογιών θα χρησιμοποιούνταν κυρίως για την αποκλειστική απασχόληση του Γληνού. Έτσι το φιλόδοξο εκδοτικό πρόγραμμα έπρεπε να έχει επιπλέον πόρους, στους οποίους απέβλεπαν τα μέλη της ΕΕ με το γράμμα.

νο. Αλλά το πρόγραμμά μας είναι πολύ πλατύτερο και δεν μπορεί να πραγματοποιηθή ολόκληρο, αν δε συντρέξουν, τουλάχιστο για τα πρώτα χρόνια, όσοι αισθάνονται τη σημασία ενός τέτοιου έργου. Και το σημερινό μας γράμμα αυτόν τον σκοπό έχει.

Αποτεινόμαστε σε σας με την πεποίθηση πως όσο και αν είναι δύσκολοι οι καιροί, θα βρήτε τον τρόπο να στηρίζετε ένα έργο ουσιαστικώτατα εθνικό.

Σας παραθέτομε τις εργασίες, που πρόκειται να γίνουν το 1917 και εν μέρει το 1918 με αναλυτικό προϋπολογισμό των εξόδων, που θ' απαιτηθούν.

Α') *Σχολική Βιβλιοθήκη*

1) Για το Αλφαβητάριο και το Αναγνωστικό της Α' Δημοτικού που θα τα συντάξουν Γληνός, Δελμούζος, Τριανταφυλλίδης, με 60 εικόνες καλλιτεχνικές — δρ. 3.600

2) Για την *Οδύσσεια* (κατά τη μετάφραση του Πολυλά επεξεργασμένη από τον κ. Χατζόπουλο). Έκδοση ειδική για την Στ' τάξη του Δημοτικού σχολείου, για τ' αστικά σχολεία και τα γυμνάσια. — δρ. 2.500

Β') *Παιδική Βιβλιοθήκη*

1) Για τα «*Τραγούδια και παιχνίδια ελληνικά*» (Για παιδιά 4-6 χρόνων, με εικόνες) Μαζί με την αμοιβή για το *διαγωνισμό* — δρ. 1.000

2) Για τα «*Ελληνικά Παραμύθια*» (δημοτικά διασκευασμένα για παιδιά 6-8 χρόνων) (Α' τεύχος με εικόνες) — δρ. 1.000

3) Για την «*Ελληνική Μυθολογία*» μετάφραση (Α' τεύχος με εικόνες) — δρ. 900

4) Για τα «Διηγήματα του βουνού και του λόγγου» (Διηγήματα από τη ζωή των ζώων και φυτών στην Ελλάδα) Α' τεύχος με εικόνες. — δρ. 1.280

5) Για συλλογή λαογραφικού υλικού για τα άλλα τεύχη των φυσιογνωστικών διηγημάτων και αμοιβή λογοτεχνικής επεξεργασίας — δρ. 900

Γ') *Διαφωτιστική Βιβλιοθήκη*

1) Δ. Γληνού, «Εκπαιδευτική ανόρθωση»	δρ.	400
2) Από τα «Γλωσσικά και εκπαιδευτικά» του Βηλαρά ή του Κωνσταντά ή του Φατσέα ή του Κρουμπάχερ	δρ.	300
		11.800

2. 2. *Πρακτικά*[24]

2. 2. 0.

Σύμφωνα με το βιβλίο πρακτικών η ΕΕ συνεδρίασε στο διάστημα από 9.10.1916 ως 24.12.1920 εικοσιεφτά φορές.[25] Σε όλες τις συνεδρίες είναι παρών ο Τριανταφυλλίδης, ενώ ο Δελμούζος απουσιάζει τρεις φορές και ο Γληνός τέσσερις —από τις οποίες τις τρεις σε σύνολο τεσσάρων συνεδριών που έγιναν μέσα στο 1918.[26]

---

24. Πρόκειται για κανονικό βιβλίο πρακτικών. Τα πρακτικά των συνεδριών της Εκπαιδευτικής Επιτροπής καλύπτουν 21 σελίδες του βιβλίου.

25. Πιο συγκεκριμένα έγιναν έξι συνεδριάσεις μέσα στο 1916 (9.10., 18.10., 20.10. —κατά την οποία εκπονήθηκε και ο κανονισμός της ΕΕ—, 23.10., 29.10. και 10.11.1916), εννιά μέσα στο 1917 (23.6., 8.8., 24.9., 3.11., 5.11., 4.12., 11.12., 14.12. και 21.12.1917), τέσσερις μέσα στο 1918 (12.1., 18.1., 22.1. και 25.1.1918 —η τελευταία δεν πραγματοποιήθηκε, αλλά έχει καταχωριστεί στο βιβλίο πρακτικών ως συνεδρία), δύο μέσα στο 1919 (15.11. και 19.11.1919) και οχτώ μέσα στο 1920 (10.10., 13.10., 16.10., 19.10., 24.10., 3.11., 14.11. και 24.12.1920).

26. Θα ήταν, ίσως, χρήσιμες μερικές λεπτομέρειες από τα πρακτικά:

α) στην 6η συνεδρία (10.11.1917) το πρακτικό υπογράφεται μόνο από τον Τριανταφυλλίδη παρά το γεγονός ότι και ο Γληνός και ο Δελμούζος είναι παρόντες.

β) το πρακτικό της συνεδρίας της 3.11.1917 δεν το υπογράφει ο Δελμούζος, αν και δεν αναφέρεται ως απών.

γ) αν και ο Γληνός είναι απών από τη συνεδρία της 4.12.1917, εντούτοις υπογράφει το πρακτικό της.

δ) ο Δελμούζος είναι απών από τη συνεδρία της 14.12.1917, αλλά υπογράφει το πρακτικό της.

ε) στις συνεδρίες των 12.1.1918 και 18.1.1918 ο Γληνός απουσιάζει, αλλά υπογράφει τα πρακτικά των συνεδριών αυτών.

στ) για την 25.1.1918 συγκαλείται συνεδρία, αλλά οι Γληνός και Δελμούζος δεν προσέρχονται· συνεδρία φυσικά δε γίνεται, αλλά ο Τριανταφυλλίδης σημειώνει ότι «δεν έγινε» και υπογράφει.

Στη λειτουργία της ΕΕ εμφανίζονται χάσματα, μεγάλα δηλαδή χρονικά διαστήματα κατά τα οποία η ΕΕ δε συνεδριάζει. Τα χάσματα αυτά διαρκούν:

α) εφτά περίπου μήνες, από την τελευταία συνεδρία του 1916, που έγινε την 10.11., ως την πρώτη του επομένου έτους, που έγινε την 23.6. 1917.[27]

β) εικοσιδυό περίπου μήνες, από την τελευταία συνεδρία του 1918, που έγινε την 25.1., ως την πρώτη του επομένου έτους, που έγινε την 15. 11.1919.[28]

γ) έντεκα περίπου μήνες, από την τελευταία συνεδρία του 1919, που έγινε την 19.11., ώς την πρώτη του επομένου έτους, που έγινε την 10.10. 1920.

---

27. Μόνο για την πρώτη αυτή διακοπή λειτουργίας υπάρχει λόγος που βρίσκεται «έξω» από την ΕΕ: ο Γληνός κατά τα συμφωνηθέντα στη συνεδρία της 9.10.1916 παραιτείται από τη θέση του διευθυντή του Διδασκαλείου Μέσης· πάντως λόγω των γεγονότων προφανώς γράφει η ΕΕ στο πρακτικό της παραπάνω συνεδρίας: «η Επιτροπή αποφάσισε να σταλή η παραίτηση στο Υπουργείο λίγο αργότερα, άμα η επιτροπή το κρίνει σκόπιμο». Η παραίτηση τελικά προωθείται στο Υπουργείο, αλλά το κωνσταντινικό καθεστώς τη θεωρεί ως ομολογία περίπου του Γληνού ότι «ήταν ανακατεμένος στο κίνημα της Θεσσαλονίκης» (*Στη μνήμη...*, όπ.π., σ. 199). Έτσι συλλαμβάνεται (18.11.1916) και φυλακίζεται (27.11.1916-5.1.1917). Μετά την αποφυλάκισή του επιδιώκοντας να διαφύγει στη Θεσσαλονίκη πηγαίνει στη Σαλαμίνα· εκεί τον βρίσκει πρόσκληση του Βενιζέλου· έρχεται στη Θεσσαλονίκη (Απρίλιος 1917) και «ο Βενιζέλος τον κάνει πρόεδρο του τριμελούς εκπαιδευτικού συμβουλίου» (όπ.π.). Επιστρέφει στην Αθήνα μαζί με την κυβέρνηση του Βενιζέλου ως γενικός γραμματέας του Υπουργείου Παιδείας.

28. Σ' αυτό το κενό λειτουργίας της ΕΕ εντάσσεται το ταξίδι του Γληνού στο Παρίσι (17.7.1919), όπου πηγαίνει για να συναντήσει το Βενιζέλο· όταν επιστρέφει ο Γληνός εκθέτει στις ενέργειες που έκαμε στο Παρίσι κοντά στον Πρόεδρο σχετικά με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και σύμφωνα με τις κοινές αποφάσεις που είχε πάρει η επιτροπή πριν φύγει ο Γληνός» (πρακτικό συνεδρίας της 15.11.1919). Από το παράθεμα αυτό προκύπτει: α) οι τρεις συζητούσαν και «εκτός πρακτικών», β) το ταξίδι προφανώς τους ενίσχυσε, αφού ξανασυνεδριάζουν ύστερα από τόσο καιρό και μάλιστα προγραμματίζουν να συνεδριάζουν «δυο φορές την εβδομάδα» (όπ.π.) και γ) ο Γληνός πηγαίνει στη Γαλλία γιατί ασφαλώς συναντούσαν δυσχέρειες στην εργασία τους· μία πιθανή αιτία μπορεί να αποτελεί το γεγονός που δίνει ο Γληνός —χωρίς πάντως να το συνδέει με το ταξίδι του: «1918 ...Συζήτηση στο εκπαιδευτικό συμβούλιο για την αναδιοργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος. Η αντίδραση του υπουργού (Δ. Δίγκα)...» και «1919. Στις 17. Ιούλη, ταξίδι στο Παρίσι. Ενέργειες του Βενιζέλου για γαλλική εκπαιδευτική αποστολή. Συνομιλίες με το Βενιζέλο...» (*Στη Μνήμη...*, όπ.π., σ. 202).

2.2.1.

Συνεδρία 1

9 Ὀκτ. 1916

Σήμερα, 9 Ὀκτ. 1916 συνεδρίασε γιὰ πρώτη φορὰ στὸ σπίτι τοῦ Γληνοῦ ἡ Ἐκπαιδευτικὴ Ἐπιτροπὴ καὶ ἀποφάσισε τ' ἀκόλουθα:

1) ὡρίστηκε *ταμίας* ὁ Γληνὸς καὶ *γραμματέας* προσωρινὸς ὁ Τριανταφυλλίδης·

2) ὁ *Γληνὸς* δήλωσε ὅτι σύμφωνα μὲ ὅσα εἶχαν συναποφασιστῆ ἑτοίμασε τὴν *παραίτησή* του ἀπὸ τὴ θέση του στὸ Διδασκαλεῖο ἀπὸ τὶς 15 Σεπτεμβρίου. Ἡ Ἐπιτροπὴ ἀποφάσισε νὰ σταλῆ ἡ παραίτηση στὸ Ὑπουργεῖο λίγο ἀργότερα, ἅμα ἡ ἐπιτροπὴ τὸ κρίνῃ σκόπιμο·

3) ἀποφασίστηκε *νὰ ἐφαρμοστῆ τὸ πρόγραμμα τῆς Ἐπιτροπῆς μέσα στὸν Ἐκπαιδευτικὸ Ὅμιλο*, μὲ τοὺς ἀκόλουθους ὅρους:

α) νὰ προταθῆ νὰ γίνῃ μέλος στὴ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Ὁμίλου ὁ κ. Γληνός, ἀφοῦ παραιτηθῆ ἕνα ἄλλο μέλος, ὅποιο κιάν εἶναι·

β) νὰ μὴ ζητηθῆ ἀπὸ τὴν Ἐκπαιδευτικὴ Ἐπιτροπὴ ὡς τοῦ χρόνου ριζικώτερη ἀλλαγὴ τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ὁμίλου. Τότε, στὶς προβλεπόμενες ἐκλογὲς νέας Διοικητικῆς ἐπιτροπῆς ἡ Ἐκπαιδευτικὴ ἐπιτροπὴ θὰ ζητήσῃ να διατηρηθοῦν ἐκεῖνα τὰ πρόσωπα, στα ὁποῖα θὰ συμφωνήσουν καὶ τὰ τρία της μέλη·

γ) νὰ γίνῃ *σύμβαση μὲ τοῦ Ὁμίλου* τὴ σημερινὴ Διοικητικὴ ἐπιτροπή, ποὺ θὰ τὴν ἐγκρίνει ἔπειτα καὶ ἡ Συνέλευση. Ἡ σύμβαση θὰ ὁρίζῃ: τὸ πρόγραμμα ποὺ θὰ ἐφαρμόσῃ ἡ Ἐκπ. Ἐπ., —τὴ διεύθυνση τῶν ἐργασιῶν, μὲ τρόπο ποὺ ἡ Ἐκπ. Ἐπ. νὰ δουλεύῃ ἐνιαῖα καὶ αὐθύπαρκτα μέσα στὸν Ὅμιλο —τις οἰκονομικὲς σχέσεις τῆς Ἐκπ. Ἐπ. μὲ τὸν Ὅμιλο.

Α. Π. Δελμοῦζος
Δ. Α. Γληνὸς
Μ. Τριανταφυλλίδης

Συνεδρία 2

Σήμερα 18 Όκτ. 1916 συνεδρίασε στὸ σπίτι τοῦ Τριανταφυλλίδη ἡ Ἐκπ. Ἐπιτροπὴ καὶ ἀποφάσισε τ' ἀκόλουθα:

1) οἱ 25 δρ. τὸ μῆνα ποὺ περισσεύουν ἀπὸ τὸ εἰσόδημα τῆς α' κατάθεσης σὲ ὄνομα τῆς Ε. Ε. μετὰ τὴν ἀφαίρεση τῆς μηνιάτικης *ἀμοιβῆς τοῦ Γληνοῦ*, θα χρησιμοποιηθοῦν γιὰ τὴ συμπλήρωση τῆς ἀμοιβῆς αὐτῆς. Ὁ Γληνὸς θ' ἀρχίση ν' ἀμοίβεται ἀπὸ τὶς 15 Σεπτεμβρίου·

2) οἱ 100 δρ. τὸ μῆνα ποὺ ὡρίστηκαν νὰ δίνωνται ἀπὸ τὸν κ. Πετροκόκκινο γιὰ τὸ ἔργο τῆς Ε.Ε. θὰ χρησιμοποιηθοῦν ὡς μηνιάτικη *ἀμοιβὴ γιὰ τὸ Λελμοῦζο* ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν 1 Σεπτεμβρίου·

3) τ' ἀνώτερα φιλολογικὰ καὶ φιλοσοφικὰ *μαθήματα* ποὺ ἔμελλε νὰ ἀρχίσουν μὲ τὸ φετινὸ χειμῶνα ἀναβάλλονται γιὰ τοῦ χρόνου. Στὴν ἀπόφαση αὐτὴ ὡδήγησε ἡ ἀνώμαλη πολιτικὴ κατάσταση,[29] κυρίως ὅμως ἡ σκέψη πὼς μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο θὰ μπορέση νὰ μποῦν καλύτερα οἱ βάσεις γιὰ τὴν ἐργασία τῆς Ε.Ε.·

4) κανονίστηκε τὸ ζήτημα τῆς *ἀμοιβῆς τῶν μελῶν* τῆς Ε.Ε. σύμφωνα μὲ τὸν κανονισμὸ ποὺ ἀκολουθεῖ (Α)·

5) συντάχθηκε ἡ σύμβαση μὲ τὸν Ἐκπαιδευτικὸ Ὅμιλο ποὺ θὰ ὑποβληθῆ στὴ Διοικητική του Ἐπιτροπὴ γιὰ τὴν ἔγκριση.

Α. Π. Δελμοῦζος
Δ. Α. Γληνὸς
Μ. Τριανταφυλλίδης

(Α) Κανονισμὸς γιὰ τὴν ἀμοιβὴ τῶν μελῶν τῆς Ἐκπ. Ἐπ.

Τὰ μέλη τῆς Ἐκπ. Ἐπιτροπῆς ἀμείβονται γιὰ τὴν πνευματική τους ἐργασία σύμφωνα μὲ τοὺς ἀκόλουθους ὅρους:

1) γιὰ τὴ *συνεργασία* τους στὸ *περιοδικὸ* τοῦ Ἐκπ. Ὁμίλου,

29. Τα γεγονότα που δημιουργούν το πολιτικό πλαίσιο της περιόδου είναι ασφαλώς το κίνημα της Εθνικής Άμυνας (17.8.1916), η αναχώρηση των Ελευθερίου Βενιζέλου και Παύλου Κουντουριώτη από την Αθήνα για τα Χανιά (13.9.1916) και η άφιξη των Βενιζέλου, Κουντουριώτη και Δαγκλή στη Θεσσαλονίκη (26.9.1916) (Γ. Βεντήρη, *Η Ελλάς του 1910-20*. Αθήναι ²1970(¹1931), τόμ. ΙΙ, σ. 169, 214, 224 αντιστοίχως).

ἀμείβονται ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι συνεργάτες, δηλ. γιὰ τὴν ὥρα πρὸς 3 δρ. τὴ σελίδα. Παρέχουν ὅμως 3 τυπογραφικὰ τὸ χρόνο χάρισμα, δηλ. ἡ σχετικὴ ἀμοιβὴ πηγαίνει στὸ κοινὸ Ταμεῖο τῆς Ἐκπ. Ἐπ.·

2) γιὰ τὶς διαλέξεις καὶ τὰ μαθήματα ποὺ κάνουν, παίρνει ὁ κάθε ὁμιλητὴς 60% ἀπάνω στὶς καθαρὲς εἰσπράξεις. Τὰ ὑπόλοιπα πηγαίνουν στὸ Ταμεῖο τῆς Ἐπιτροπῆς·

3) γιὰ ὅσα *βιβλία* τυπώνονται μ' ἔξοδα τῆς Ἐπιτροπῆς ὁ συγγραφέας παίρνει ἀπὸ τὶς καθαρὲς εἰσπράξεις 60%. Τὰ ὑπόλοιπα πηγαίνουν στὸ Ταμεῖο τῆς Ἐπιτροπῆς. Δέκα χρόνια ἔπειτα ἀπὸ τὴν πρώτη ἔκδοση τοῦ βιβλίου ὁ συγγραφέας παίρνει ὅλα τὰ συγγραφικὰ δικαιώματα. Ἂν δηλαδὴ ἐξακολουθοῦν νὰ τυπώνονται τὰ βιβλία μ' ἔξοδα τῆς Ἐπιτροπῆς ὁ συγγραφέας παίρνει ὅλες τὶς καθαρὲς εἰσπράξεις·

4) ὅσα μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς ἔχουν ταχτικὸ μισθὸ λιγώτερο ἀπὸ τρακόσιες δραχμὲς τὸ μῆνα, παίρνουν τὸ σύνολο ἀπὸ τὶς καθαρὲς εἰσπράξεις γιὰ κάθε πνευματική τους ἐργασία, καὶ δὲν ὑποχρεώνοται νὰ δίνουν τρία τυπογραφικὰ τὸ χρόνο χάρισμα·

5) τὸ Ταμεῖο τῆς Ε.Ε. ἀπ' ὅσα εἰσπράττει μὲ τὸν παραπάνω τρόπο καὶ ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα εἰσοδήματα διαθέτει κατὰ προτίμηση τὸ ἀναγκαῖο ποσὸ γιὰ νὰ ἐξισώσῃ τὴ μισθοδοσία τῶν μελῶν της, ἔτσι ποὺ νὰ φτάσῃ τὶς 400 δρ. τὸ μῆνα πρῶτα ὁ μισθὸς τοῦ Γληνοῦ, κι' ἔπειτα τῶν δύο ἄλλων μελῶν της.

Ἀθήνα, 20 Ὀκτ. 1916

Τὰ μέλη τῆς Ἐκπ. Ἐπ.

Α. Π. Δελμοῦζος
Δ. Α. Γληνὸς
Μ. Τριανταφυλλίδης

Συνεδρία 3 - 23 Ὀκτ.

Συνεδρίασε ἡ Ἐ. Ἐ. στὸν Ὅμιλο. Συνεχίστηκε ἡ συζήτηση γιὰ νὰ καθοριστοῦν λεπτομερέστερα οἱ ἐκδόσεις τῆς χρονιᾶς 1917.[30] Ὁ Δελμοῦζος πρότεινε ν' ἀποταθοῦμε σὲ γνωστοὺς λό-

30. Πρβ. το «Γράμμα της Εκπαιδευτικής Επιτροπής με το πρόγραμμά της για το

Συνεδρία 6 - 23 Ἰουνίου 1917

Συνεδρίασε ἡ Ἐ. Ἐ. στὸ Ξενοδοχεῖο «τὸ Ἐθνικὸν» καὶ συμφώνησε στ' ἀκόλουθα:

Ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ νὰ πετύχῃ τὸ ἔργο τῆς Ε.Ε. εἶναι ἡ στενώτατη, ἐντατικὴ καὶ ἀπερίσπαστη *συνεργασία τῶν μελῶν* της. Τέτοια συνεργασία ἦταν ὡς τώρα δυνατὴ μόνο μακριὰ ἀπὸ τὸ συντηρητικὸ κράτος, γιαυτὸ καὶ εἶχε ἀποφασιστῇ νὰ παραιτηθοῦν καὶ τὰ δύο μέλη της ἀπὸ τὶς δημόσιες θέσεις ποὺ εἶχαν.

Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ὅμως ποὺ ἄρχισε στὸν τόπο μας κρατικὴ ἐπαναστατικὴ περίοδος καὶ ἡ νέα κυβέρνηση ἀποδέχεται τὴν ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση ποὺ στηρίζεται στὸ δημοτικισμό, γίνεται ἐπιταχτικὴ ἡ ἀνάγκη: ἡ *συνεργασία τῶν τριῶν μελῶν* νὰ γίνῃ πιὰ *μέσα στὸ κράτος* στενώτατη, ἐντατικὴ καὶ ἀπερίσπαστη. Ἔτσι μόνο εἶναι δυνατό, ἁρπάζοντας ἡ Ἐπιτροπὴ στὰ χέρια της τὴ σημερινὴ κατάλληλη περίσταση νὰ ἐπιταχύνῃ τὸ ἔργο της καὶ νὰ βάλῃ ἀκλόνητα τὰ θεμέλιά του.[33]

Τὴν ἀντίδραση, ἰδεολογικὴ καὶ προσωπική, ποὺ ἄρχισε κιόλας νὰ σηκώνεται καὶ ποὺ θὰ μεγαλώσῃ καὶ θὰ συστηματοποιηθῇ ἀργότερα μπορεῖ κανεὶς νὰ τὴν ἐξουδετερώσῃ μόνο μὲ τὸν ὄγκο καὶ μὲ τὴν προσωπικὴ ἐπιβολή. Καὶ τὰ δύο αὐτὰ μπορεῖ νὰ γίνουν μόνο ἂν καὶ τ' ἄλλα δύο μέλη μποῦν στὸ Ἐκπαιδευτικὸ Συμβούλιο.[34] Αὐτό, μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ γίνῃ ὅσο τὸ δυνατὸν γρηγορώτερα, πρὶν ἀκόμα ἀνακύψουν καὶ συνεργαστοῦν τὰ ὀπισθοδρομικὰ στοιχεῖα τοῦ τόπου μας.

Ἡ σκέψη ὅτι *ἕνα μέλος τῆς Ε.Ε. μένοντας σὲ διευθύνουσα ἐκπαιδευτικὴ θέση* θὰ μποροῦσε καὶ μὲ τὴν ἐντατικὴ συνεργασία τῶν ἄλλων μελῶν ἔξω ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία νὰ ἐπιβάλῃ τὸ ἔργο τῆς ἐπιτροπῆς δὲν ἀνταποκρίνεται στὰ πράγματα.[35] Γιατὶ ἔτσι:

---

33. Τὴν ἀντίληψη αὐτὴ τῶν ἐκπαιδευτικῶν δημοτικιστῶν ὀνόμασα «νεωτεριστικὴ προσαρμογή»· πρβ. Νίκος Π. Τερζής, *Η Παιδαγωγική του Αλεξάνδρου Π. Δελμούζου. Συστηματική εξέταση του έργου και της δράσης του*. Θεσσαλονίκη 1983, σ. 97 κ.ε.

34. Π. Κ. Γεωργούντζος, Ἐκπαιδευτικὸν Συμβούλιον, στο: *Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια*, τόμ. ΙΙ, σ. 421-425.

35. Σύμφωνα με την αντίληψη που διατυπώνεται εδώ, δε θεωρείται επαρκής μόνη η παρουσία του Γλήνου στο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο παρά το μεγάλο ειδικό βάρος που απέρρεε από την ιδιότητά του ως Γενικού Γραμματέα του Υπουργείου Παιδείας· το γεγονός αυτό βέβαια μαρτυρεί το βαθμό των δυσχερειών που αντιμετώπιζαν οι μεταρρυθμι-

Συνεδρία 6 - 23 Ἰουνίου 1917

Συνεδρίασε ἡ Ἐ. Ἐ. στὸ Ξενοδοχεῖο «τὸ Ἐθνικὸν» καὶ συμφώνησε στ' ἀκόλουθα:

Ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ νὰ πετύχῃ τὸ ἔργο τῆς Ε.Ε. εἶναι ἡ στενώτατη, ἐντατικὴ καὶ ἀπερίσπαστη *συνεργασία τῶν μελῶν* της. Τέτοια συνεργασία ἦταν ὡς τώρα δυνατὴ μόνο μακριὰ ἀπὸ τὸ συντηρητικὸ κράτος, γιαυτὸ καὶ εἶχε ἀποφασιστῇ νὰ παραιτηθοῦν καὶ τὰ δύο μέλη της ἀπὸ τὶς δημόσιες θέσεις ποὺ εἶχαν.

Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ὅμως ποὺ ἄρχισε στὸν τόπο μας κρατικὴ ἐπαναστατικὴ περίοδος καὶ ἡ νέα κυβέρνηση ἀποδέχεται τὴν ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση ποὺ στηρίζεται στὸ δημοτικισμό, γίνεται ἐπιταχτικὴ ἡ ἀνάγκη: ἡ *συνεργασία τῶν τριῶν μελῶν* νὰ γίνῃ πιὰ *μέσα στὸ κράτος* στενώτατη, ἐντατικὴ καὶ ἀπερίσπαστη. Ἔτσι μόνο εἶναι δυνατό, ἁρπάζοντας ἡ Ἐπιτροπὴ στὰ χέρια της τὴ σημερινὴ κατάλληλη περίσταση νὰ ἐπιταχύνῃ τὸ ἔργο της καὶ νὰ βάλῃ ἀκλόνητα τὰ θεμέλιά του.[33]

Τὴν ἀντίδραση, ἰδεολογικὴ καὶ προσωπική, ποὺ ἄρχισε κιόλας νὰ σηκώνεται καὶ ποὺ θὰ μεγαλώσῃ καὶ θὰ συστηματοποιηθῇ ἀργότερα μπορεῖ κανεὶς νὰ τὴν ἐξουδετερώσῃ μόνο μὲ τὸν ὄγκο καὶ μὲ τὴν προσωπικὴ ἐπιβολή. Καὶ τὰ δύο αὐτὰ μπορεῖ νὰ γίνουν μόνο ἂν καὶ τ' ἄλλα δύο μέλη μποῦν στὸ Ἐκπαιδευτικὸ Συμβούλιο.[34] Αὐτό, μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ γίνῃ ὅσο τὸ δυνατὸν γρηγορώτερα, πρὶν ἀκόμα ἀνακύψουν καὶ συνεργαστοῦν τὰ ὀπισθοδρομικὰ στοιχεῖα τοῦ τόπου μας.

Ἡ σκέψη ὅτι *ἕνα μέλος τῆς Ε.Ε. μένοντας σὲ διευθύνουσα ἐκπαιδευτικὴ θέση* θὰ μποροῦσε καὶ μὲ τὴν ἐντατικὴ συνεργασία τῶν ἄλλων μελῶν ἔξω ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία νὰ ἐπιβάλῃ τὸ ἔργο τῆς ἐπιτροπῆς δὲν ἀνταποκρίνεται στὰ πράγματα.[35] Γιατὶ ἔτσι:

---

33. Τὴν ἀντίληψη αὐτὴ τῶν ἐκπαιδευτικῶν δημοτικιστῶν ὀνόμασα «νεωτεριστικὴ προσαρμογή»· πρβ. Νίκος Π. Τερζής, *Η Παιδαγωγική του Αλεξάνδρου Π. Δελμούζου. Συστηματική εξέταση του έργου και της δράσης του*. Θεσσαλονίκη 1983, σ. 97 κ.ε.

34. Π. Κ. Γεωργούντζος, Ἐκπαιδευτικὸν Συμβούλιον, στο: *Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια*, τόμ. Ι, σ. 421-425.

35. Σύμφωνα με την αντίληψη που διατυπώνεται εδώ, δε θεωρείται επαρκής μόνη η παρουσία του Γλήνου στο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο παρά το μεγάλο ειδικό βάρος που απέρρεε από την ιδιότητά του ως Γενικού Γραμματέα του Υπουργείου Παιδείας· το γεγονός αυτό βέβαια μαρτυρεί το βαθμό των δυσχερειών που αντιμετώπιζαν οι μεταρρυθμι-

α) στενώτατη καὶ ἐντατικὴ συνεργασία δὲν κατορθώνεται·

β) ἀναγκαστικὰ τὸ κάθε μέλος δὲ θὰ προσφέρῃ τὸν ὄγκο τῆς ἐργασίας ποὺ μπορεῖ νὰ προσφέρῃ παίρνοντας κάθε φορὰ καὶ εἰδικὴ ἐντολὴ γιὰ εἰδικὸ ὡρισμένο σκοπό·

γ) θὰ λείψῃ ἡ σημαντικὴ ἐπιβολὴ στὸ διδασκαλικὸ κόσμο ποὺ πηγάζει κατὰ μέγα μέρος ἀπὸ τὴ δύναμη καὶ τὸ ἀξίωμα·

δ) θὰ εἶναι ἀδύνατο νὰ ὑποκύψουν στὸ Συμβούλιο τ' ἀντιδραστικὰ στοιχεῖα στὴν ἐπιβολὴ καὶ τὴ δύναμη τοῦ ἑνὸς μέλους, ποὺ ἀλλιῶς μὲ τὴν ἐπιβολὴ καὶ τῶν 3 ἑνωμένων θὰ παρασυρθοῦν θέλοντας καὶ μή. Ἔτσι ἔχοντας ἀπέναντί τους μόνο τὸν ἕνα σιγὰ σιγὰ θ' ἀνακύψουν· ἡ ἀδυναμία καὶ ἡ αὐτοσυντήρηση θὰ τοὺς σπρώξῃ στὴν ἕνωση, καὶ τότε θὰ παρουσιαστῇ ὁ μεγάλος κίνδυνος νὰ νερουλιάσουν καὶ νὰ νοθέψουν τὸ πρόγραμμα τῆς Ἐ. Ἐ. συνειδητὰ ἢ καὶ ἀσυνείδητα. Γιατὶ εἶναι ἀδύνατο νὰ δημιουργήσουν ἐπαναστατικὴ κίνηση καὶ ἐργασία ἄνθρωποι ὀπισθοδρομικοί.

Γι' αὐτοὺς τοὺς λόγους ἡ Ἐ. Ἐ. ἀποφασίζει:

α) Νὰ προσαρμόσῃ τὴν ταχτική της, ὕστερα ἀπὸ ἰδιαίτερη μελέτη, στὴ νέα κατάσταση, ἔτσι ποὺ καὶ μέσα στὸ κράτος νὰ παρουσιάζεται ἔτσι ὅπως πραγματικὰ εἶναι —δηλαδή: ἀπρόσωπη ὁμάδα ποὺ ἀντιπροσωπεύει ἑνιαῖο καὶ σταθερὸ πρόγραμμα.

β) *Ὁ Γληνὸς μένει ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Ἐ. Ἐ. προσωρινὰ* στὴ δημόσια θέση ποὺ τοῦ ἀνάθεσε ἡ κυβέρνηση, μὲ τὸν ἄμεσο σκοπὸ νὰ γίνῃ τὸ κέντρο γιὰ νὰ τραβήξῃ τὴν κυβέρνηση στὴν ἀληθινὴ πραγματοποίηση τοῦ ἐκπαιδ. προγράμματος τῆς Ε.Ε.

γ) Βάση καὶ προϋπόθεση γιὰ τὴν πραγματοποίηση αὐτὴ εἶναι νὰ μπῇ ὁλόκληρη ἡ Ε.Ε. ὡς ὁμάδα στὴν ὑπηρεσία τοῦ κράτους, νὰ διοριστοῦν δηλ. καὶ ὁ Τριανταφυλλίδης καὶ ὁ Δελμούζος σύμβουλοι στὸ Ἐκπ. Συμβούλιο.

δ) Γιαυτὸ θὰ γίνῃ δημοσιογραφικὸς ἀγώνας γιὰ νὰ ἐπιβληθοῦν τὰ πρόσωπα καὶ θὰ ἐνεργήσουν στὴν Κυβέρνηση ἄτομα ἰσχυρά, γιὰ νὰ πείσουν ἰδίως τὸν Πρόεδρο ὅτι μόνο στενώτατη συνεργασία καὶ τῶν 3 μελῶν μέσα στὸ κράτος μπορεῖ νὰ φέρῃ ἀποτέλεσμα. Καταλληλότατος γιὰ τὴν ἐνέργεια αὐτὴ εἶναι ὁ κ. Ἀθανασάκης ποὺ θὰ εἰδοποιηθῇ τηλεγραφικὰ νὰ ἔρθῃ ἐδῶ. Θὰ ἐπέμβουν ἀκόμα ὁμάδες ἀπὸ φιλελεύθερους. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ ὁ

στικές πρωτοβουλίες των μελών της Εκπαιδευτικής Επιτροπής στο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο.

Δελμοῦζος θὰ γράψη μόνος του στὸν Πρόεδρο, γιὰ νὰ τοῦ ἀναπτύξη τὸ ζήτημα.

ε) Ἐπειδὴ καὶ μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι ὅλη ἡ Ἐ. Ἐ. μπῆκε στὸ Συμβούλιο, τὸ ἔργο εὐκολύνεται μὲ τὴ μεγαλύτερη ὁμοιομέρεια τῶν μελῶν του, ἀνάγκη νὰ γίνη ἐνέργεια ἀπὸ τὸ Γληνό, γιὰ ν' ἀντικατασταθοῦν δύο τουλάχιστον μέλη ἀντιδραστικὰ ἀπὸ φιλελεύθερους ὁμοϊδεάτες.

ζ) Οἱ παραπάνω ἐνέργειες πρέπει νὰ γίνουν σύντομα καὶ σὲ ἕνα τὸ πολὺ μῆνα νὰ ἔχουν φέρει τὸ ποθούμενο ἀποτέλεσμα. Διάφορα διοικητικὰ ἢ νομοθετικὰ μέτρα ποὺ ἐπιβάλλονται ἀπὸ ἐπείγουσες περιστάσεις νὰ ἐνεργοῦνται στὸ μεταξὺ ἀπὸ τὸν ἀντιπρόσωπο τῆς Ἐ. Ἐ. στὸ κράτος. Μέτρα ποὺ ἄμεσα ἢ ἔμμεσα ἐπηρεάζουν τὸ σκοπὸ τὸν ἐκπαιδευτικὸ ἢ τὸ ἔργο τῆς Ἐ. Ἐ. θὰ ἀποφασίζωνται ἀπὸ κοινοῦ. Γιαυτὸ εἶναι ἀπαραίτητο νὰ συνεργάζεται ἡ Ε.Ε. καὶ στὸ μεταξὺ διάστημα.

η) Ἂν μὲ ὅλες τὶς ἀτομικὲς καὶ ὁμαδικὲς ἐνέργειες δὲν πραγματοποιηθῆ σύντομα ὁ διορισμὸς καὶ τῶν δυὸ ἄλλων μελῶν ἢ συμβούλων καὶ τὸ ζήτημα ἀναβληθῆ, τότε καὶ ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Ε.Ε. θ' ἀποσυρθῆ ἀπὸ τὸ κράτος μὲ τὴ δήλωση ὅτι ἡ Ε.Ε., μπρὸς στὸν κίνδυνο νὰ νοθευτῆ τὸ μεγάλο της ἔργο ἔχει χρέος νὰ ἐξακολουθήση ἰδιωτικὰ τὴν παράμερη δουλειά της.

Τὰ μέλη τῆς Ε.Ε.

Α. Π. Δελμοῦζος
Δ. Α. Γληνὸς
Μ. Τριανταφυλλίδης

Συνεδρία 7 - 8 Λὐγούστου

Συνεδρίασε ἡ Ἐ. Ἐ. στὸ Ὑπουργεῖο τῆς Παιδείας καὶ ἀποφασίστηκαν τ' ἀκόλουθα:

Τὰ μέλη της θὰ δεχτοῦν ν' ἀναλάβουν *ὑπηρεσία στὸ κράτος ὡς ἀνώτεροι ἐπόπτες*, μὲ τὴν προϋπόθεση τῆς ἄμεσης συνεργασίας τῶν τριῶν καὶ τῆς παραίτησης τοῦ Γληνοῦ ἀπὸ τὴ Γενικὴ γραμματεία.[36]

---

36. Αὐτὸ ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴν παράγραφο αὐτὴ εἶναι ὅτι καὶ τὰ τρία μέλη της Ἐκ-

Θὰ γίνῃ κατάλληλη ἐνέργεια στὸν Ὑπουργὸ καὶ τὸν Πρόεδρο γιὰ νὰ γίνῃ δεχτὸ τὸ σχέδιο τῆς Ε.Ε. ἀπειλώντας ἀκόμα πὼς ἀλλιῶς ἡ Ε.Ε. δὲ θὰ ἀναλάβῃ τὴν ὑπηρεσία τῆς Ἐποπτείας. Στὴν ἀνάγκη νὰ γίνῃ καταφυγὴ καὶ σὲ φίλους βουλευτές, γιὰ νὰ τροπολογηθῆ ἰδίως τὸ ἐδάφιο γιὰ τὴν αὐτεπάγγελτη συμμετοχὴ στὸ Συμβούλιο μὲ ψῆφο.

Ὡστόσο τὴν τροπολογία τοῦ Ὑπουργοῦ θὰ τὴ δεχτοῦμε, ἂν δὲν μπορέσῃ νὰ ξαναλλαχτῆ.

Στὸ κανονιστικὸ Διάταγμα δὲν πρέπει νὰ περιοριστοῦν τὰ δικαιώματα καὶ τὸ σύστημα τῆς ἐργασίας καθὼς τὸ σχεδίαζε ἡ Ε.Ε. Πρέπει μὲ κάθε τρόπο νὰ μείνῃ ἡ αὐτεπάγγελτη ἐποπτεία.

Τὰ μέλη τῆς Ε.Ε.

Μ. Τριανταφυλλίδης
Δ. Γληνὸς
Α. Π. Δελμοῦζος

Συνεδρία 8 - 24 Σεπτεμβρίου

Συνεδρίασε ἡ Ἐ. Ἐ. στὸ σπίτι τοῦ Γληνοῦ καὶ ἀποφάσισε τ' ἀκόλουθα:

Τὸ πρόγραμμα τῆς Ε.Ε. ἁπλώνεται σὲ ὁλόκληρη τὴν ἐκπαίδευση, καὶ στὴν οὐσία της καὶ στὸ πλαισίωμά της, δηλαδή:

α) τὰ διδαχτικὰ βιβλία, τὰ βοηθητικὰ βιβλία γιὰ τοὺς δασκάλους, τὸ πρόγραμμα καὶ τὴ μέθοδο·

β) τὴ μόρφωση καὶ τὴν κοινωνικὴ ἀνύψωση τῶν δασκάλων·

γ) τὴν ὀργάνωση τῶν σχολείων καὶ τὴ διοίκηση τῆς παιδείας·

δ) τὴν ἵδρυση χτιρίων σχολικῶν καὶ τὸν πλουτισμό τους μὲ τὰ κατάλληλα ὄργανα.

Τέλος ἀποβλέπει στὴ μόρφωση τῆς κοινωνίας γιὰ τὸ σκοπὸ καὶ τὴν οὐσία τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ἔργου.

παιδευτικής Επιτροπής θα γίνονταν Ανώτεροι Επόπτες —κάτι που τελικά δεν έγινε γιατί ο Γληνός παρέμεινε Γενικός Γραμματέας. Προφανής λόγος για την αποχώρηση του Γληνού από τη θέση του Γενικού Γραμματέα του Υπουργείου Παιδείας φαίνεται να είναι η αποδέσμευσή του από τα διοικητικά καθήκοντα που του επέβαλλε η θέση αυτή και, επομένως, η αποκλειστική απασχόλησή του με τους ειδικότερους στόχους της Εκπαιδευτικής Επιτροπής.

Τὸ σκοπό της αὐτὸ θὰ ζητήση ἡ Ε.Ε. νὰ τὸν πετύχη:

Α. *Μέσα στὸ κράτος ὡς ἐπόπτες.* Στὴ θέση τοῦ ἐπόπτη θ' ἀποσπαστῆ καὶ ὁ Γληνός, γιατὶ μόνο ἔτσι μπορεῖ νὰ πετύχη ἡ συνεργασία. Θὰ μείνη ἀκόμη ὁ *Γληνὸς γενικὸς γραμματέας* ὥσπου νὰ ἐγκριθῆ τὸ πρόγραμμα τῶν ἐποπτῶν ἀπὸ τὸ Συμβούλιο καὶ νὰ δημοσιευτῆ τὸ Βασ. Διάταγμα γιὰ τὸ ἔργο τῶν Ἐποπτῶν. Ἔπειτα θὰ παραιτηθῆ, ἀφοῦ φροντίσωμε γιὰ κατάλληλο ἀντικαταστάτη καὶ στὴ διεύθυνση τοῦ Ὑπουργείου.[37]

Ὡς ἐπόπτες θὰ ζητήσωμε: 1) τὸν ἔλεγχο τῶν ἀναγνωστικῶν, 2) τὴν ἀλλαγὴ τοῦ προγράμματος, 3) τὴ μόρφωση τῶν δασκάλων μὲ συστηματικὰ μαθήματα καὶ φροντιστήρια γλωσσικά, φιλολογικὰ καὶ παιδαγωγικά, 4) ἐποπτεία σχολείων, καὶ τέλος 5) συνεργασία ἰδιαίτερη γιὰ τὴν ἄλλη νομοθετικὴ ἐργασία ποὺ ἔχει νὰ γίνη.

Β. *Ἔξω ἀπὸ τὸ κράτος, μέσα στὸν Ὅμιλο.* Μὲ τὸ περιοδικὸ τοῦ Ὁμίλου, ποὺ θὰ ἐξακολουθήση νὰ ἐκδίνεται σύμφωνα μὲ τὸ ἀποφασισμένο σχέδιο, μὲ βιβλία παιδικὰ καὶ φυλλάδια, μὲ συγκεντρώσεις στὸν Ὅμιλο καὶ μὲ διαλέξεις.

Τὰ μέλη τῆς Ε.Ε.

Μ. Τριανταφυλλίδης
Δ. Γληνὸς
Α. Π. Δελμοῦζος

Συνεδρία 9 - 3 Νοεμβρίου

Συνεδρίασε ἡ Ε.Ε. στὸ Ὑπουργεῖο τῆς Παιδείας καὶ ἀποφάσισε:

1) νὰ ὑποβληθῆ φέτος καὶ νὰ ὑποβάλλεται κάθε χρόνο *ἰσολογισμὸς* γιὰ τὰ ἔσοδα καὶ ἔξοδα τῆς χρονιᾶς, ἀπὸ τὸν ταμία τῆς Ε.Ε.·

37. Πρβ. υποσ. 36. Από το πρακτικό της 8ης συνεδρίας (24.9.1917) προκύπτει κάποια τροποποίηση της θέσης της Εκπαιδευτικής Επιτροπής ως προς την αποδέσμευση του Γληνού από τη Γενική Γραμματεία του Υπουργείου.

2) ὅτι ἡ Ε.Ε. πρέπει νὰ *συνεδριάζῃ ταχτικά*, τουλάχιστο μιὰ φορὰ τὴν ἑβδομάδα. Μέρα γιὰ νὰ συνεδριάζῃ ὡρίστηκε ἡ Δευτέρα, 3 μ.μ., στὸ Ὑπουργεῖο. Ὅποιο ἀπὸ τὰ μέλη τῆς Ε.Ε. τύχῃ νὰ ἐμποδιστῇ, νὰ εἰδοποιῇ τ' ἄλλα δυὸ μέλη, ἂν εἶναι δυνατὸ ἀπὸ τὸ Σάββατο, καὶ νὰ ὁρίζεται τότε ἀμέσως ἡ ἐρχόμενη, ἡ ἄλλη μέρα γιὰ τὴ συνεδρίαση·

3) νὰ ζητήσῃ ἡ Ε.Ε. ἀπὸ τὸν Ὅμιλο νὰ συνεδριάσῃ τὸ Διοικητικό του συμβούλιο καὶ νὰ τοῦ ἐκθέσῃ τὶς ἐργασίες ποὺ θὰ κάνῃ ἐφέτος στὸν Ὅμιλο.

Ὁ *Γληνὸς* δήλωσε πὼς θ' ἀνακοινώσῃ στὸ Ἐκπαιδευτικὸ Συμβούλιο τὴν ἐπιθυμία του νὰ συνεργαστῇ μὲ τοὺς Ἀνώτερους Ἐπόπτες.

Ἡ *συνεδρίαση διακόπηκε γιὰ νὰ συνεχιστῇ* τὴν ὡρισμένη μέρα.

Τὰ μέλη τῆς Ε.Ε.

Μ. Τριανταφυλλίδης
Δ. Γληνὸς

Συνεδρίαση 10 - 6 Νοεμβρίου

Συνεδρίασε ἡ Ἐ. Ἐ. στὸ Ὑπουργεῖο τῆς Παιδείας καὶ ἀποφάσισε:

1) Θὰ βγάλῃ μὲ χρήματά της πρὶν ἀπὸ τὴν πρωτοχρονιὰ στὴν *Παιδικὴ* βιβλιοθήκη τοῦ Ὁμίλου τὸν Περσέα (καὶ ἂν αὐτὸς δὲν εἶναι ἀρκετὸς καὶ καμιὰ ἄλλη ἱστορία), μεταφρασμένο ἀπὸ τὴν κ. Ζαρίφη. Θ' ἀγοραστῇ συγχρόνως τὸ χαρτὶ ποὺ θὰ χρειαστῇ καὶ γιὰ ἕνα δεύτερο παιδικὸ βιβλίο (5 δεσμ.) ἂν θὰ δεχόταν ὁ Ὅμιλος νὰ προκαταβάλῃ τὰ χρήματα στὴν ἐπιτροπὴ τώρα, καὶ νὰ τὰ πάρῃ πίσω ἀπ' αὐτὴν ἔπειτα ἀπὸ 3 μῆνες.

2) Τὸ *Δελτίο* Τόμ. 6 θὰ κυκλοφορήσῃ μόλις τυπωθῇ, καὶ γρήγορα. Γιὰ λόγους χρηματικούς, ὕλης καὶ καιροῦ νὰ μὴν περάσῃ τὰ 15-16 τυπογραφικά. Ἡ Ε.Ε. θὰ δώσει χωρὶς ἀμοιβὴ στὸν Ὅμιλο τὰ 9 τυπογραφικὰ ὑλικό, ποὺ πρέπει νὰ δώσῃ. Θὰ συστήσῃ στὸν Ὅμιλο ἂν εἶναι δυνατὸ ν' ἀγοράσῃ ἀπὸ τώρα τὸ χαρτὶ ποὺ θὰ χρειαστῇ γιὰ τὸν ἐρχόμενο τόμο 7, πρὶν ἀκριβήνῃ περισσότερο.

Στὸ ἐκπαιδευτικὸ Συμβούλιο θὰ ζητηθῇ οἱ Ἀν. Ἐπ. νὰ ἔχουν

τὸν ἔλεγχο τῶν ἀναγνωστικῶν τῆς δημοτικῆς καὶ τὴν εἰσήγηση ἢ τὴν ἀντεισήγηση.

Σχετικὰ μὲ τὸν Ἐκπαιδευτικὸ Ὅμιλο ἀποφασίστηκε ἀκόμη νὰ γίνωνται ταχτικὰ μιὰ φορὰ τὴν ἑβδομάδα ἀπογεματινὲς συγκεντρώσεις.

Τὰ μέλη τῆς Ε.Ε.

Μ. Τριανταφυλλίδης
Δ. Γληνὸς
Α. Π. Δελμοῦζος

Συνεδρίαση 11 - 4 Δεκεμβρίου

Συνεδρίασε ἡ Ε.Ε. στὸ ὑπουργεῖο. Λείπει ὁ Γληνός.

Ἀποφασίζονται τ' ἀκόλουθα:

Α. Σχετικὰ μὲ τὴν ἐργασία στὸν *Ἐκπαιδευτικὸ Ὅμιλο*:

1) Σὲ μερικὲς *ἀπογεματινὲς Πέμπτες* νὰ συζητιοῦνται θέματα ποὺ νὰ ὁρίζωνται ἀπὸ πρίν. Ἔτσι τὴν ἐρχόμενη Πέμπτη νὰ ὁριστῇ θέμα γιὰ τὴν παρακάτω: Τὰ παιδικὰ βιβλία ποὺ ἀξίζει νὰ συστηθοῦν γιὰ νὰ διαβάζωνται.

2) Σὲ ἕκτακτες *συνεδρίες τῶν μελῶν* τοῦ Ὁμίλου ν' ἀνακοινώνωνται ἀπὸ τοὺς Ἀνώτερους ἐπόπτες τί γίνεται σήμερα στὸ κράτος μὲ τῆς δημοτικῆς τὴν καθιέρωση, καὶ μὲ κάθε ἄλλο μέσο, ὅσο εἶναι δυνατό, νὰ μείνουν ἐνήμεροι οἱ φίλοι τοῦ δημοτικισμοῦ γιὰ ὅ,τι γίνεται, γιὰ τὸ πρόγραμμα ποὺ ἐπιδιώκεται νὰ ἐφαρμοστῇ, τὰ μέσα ποὺ χρησιμοποιοῦνται καὶ τὶς δυσκολίες ποὺ βρίσκει.

Β. Σχετικὰ μὲ τὴ συνεργασία στὸ *Ἐκπ. συμβούλιο*:

3) Γιὰ τὰ ζητήματα ποὺ ὑποκινήθηκαν στὸ τελευταῖο ὑπόμνημα τῶν Ἀν. Ἐποπτῶν γιὰ τὴ βαθμιαία εἰσαγωγή, καὶ ποὺ θὰ συζητηθοῦν στὴν ἐρχόμενη συνεδρία τοῦ συμβουλίου, ἡ ἐγκύκλιος νὰ συζητηθῇ νὰ γίνῃ ἀπὸ τοὺς ἐπόπτες, καὶ οἱ ὁδηγίες γιὰ τοὺς συγγραφεῖς καὶ ὁ καθορισμὸς τῶν ὅρων καὶ τῶν προθεσμιῶν συγγραφῆς σὲ συνεργασία μ' ἕνα τὸ πολὺ σύμβουλο.

Γ. Σχετικὰ μὲ *τὶς ἐργασίες τῆς Ε.Ε.* ὁ Τριανταφυλλίδης δήλωσε ὅτι καθὼς ἔγιναν ὡς τώρα, ποὺ τὰ μέλη τους εἶναι ὑπάλληλοι τοῦ κράτους, τοὺς λείπει ἡ μελετημένη ἑτοιμασία γιὰ τὰ ζητήματα ποὺ παρουσιάζονται στὸν Ὅμιλο, στὸ Ἐ. Συμβούλιο,

καὶ γενικὰ σὲ ὅσα ζητήματα ἐνδιαφέρουν τὴν Ε.Ε. Ἡ μεθοδικὴ ἐργασία καὶ ἡ συνεργασία ὄχι μόνο εἶναι ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ τὴν προκοπὴ τοῦ ἔργου τῆς Ε.Ε., μὰ καὶ ἡ ἀπουσία τους μπορεῖ νὰ ἔχουν ἐπικίνδυνα ἀποτελέσματα γιὰ τὸ ἔργο ποὺ ἔχει ἀναλάβει. Γιαυτό, ὁ σημερινὸς τρόπος ἐργασίας καὶ συνεργασίας, ἐν μέρει μόνο δικαιολογημένος ἀπὸ τὴ μεταβατικὴ κατάσταση, μόνο προσωρινὴ διάρκεια μπορεῖ νὰ ἔχει, σύμφωνα μὲ τ' ἀποφασισμένα.[38] Σ' αὐτὸ συμφώνησε καὶ ὁ Δελμοῦζος.

Τὰ μέλη τῆς Ε.Ε.

Μ. Τριανταφυλλίδης
Α. Π. Δελμοῦζος
Δ. Γληνὸς

Συνεδρία 12 - 11 Δεκ.

Συνεδρίασε ἡ Ε.Ε. στὸ ὑπουργεῖο τῆς παιδείας καὶ ἀποφάσισε τ' ἀκόλουθα:

1) νὰ χρησιμοποιηθοῦν 100-200 δρ. ἀπὸ τὰ χρήματα τῆς Ε.Ε. γιὰ νὰ δοθοῦν ὡς *ἀμοιβὴ* σὲ κάποιον ποὺ *νὰ βοηθήση στὸ τύπωμα* καὶ στὴ σύνταξη τοῦ τελευταίου μέρους τοῦ *Δελτίου*·

2) νὰ δοθῆ *ἀμοιβὴ* στὸ *μεταφραστὴ* τοῦ νέου *παιδικοῦ βιβλίου*, ποὺ ἔβγαλε ἡ Ε.Ε. μὲ χρήματά της, 20 δρ. κατὰ τυπογραφικὸ καὶ 20 ἀντίτυπα ἄδετα *χάρισμα*·

3) νὰ δεθοῦν 40 ἀντίτυπα ἀπ' τὸ ἴδιο βιβλίο καὶ 20 ἀπὸ τὰ παραμύθια τοῦ Ewald, ποὺ θὰ χρειαστοῦν καὶ θὰ μπορέσουν νὰ διατεθοῦν ἀμέσως τώρα μὲ τὶς γιορτὲς τῆς πρωτοχρονιᾶς·

4) νὰ ἑτοιμαστοῦν τὰ *μαθήματα* γιὰ τοὺς δασκάλους, ὥστε νὰ μπορέσουν ν' ἀρχίσουν στὸ τέλος Ἰανουαρίου.

Τὰ μέλη τῆς Ε.Ε.

Μ. Τριανταφυλλίδης
Α. Δελμοῦζος
Δ. Γληνὸς

38. Αὐτοῦ του εἴδους τὴν κριτικὴ ἢ τὶς ἐπιφυλάξεις του Τριανταφυλλίδη γιὰ τὴν ποιότητα τῆς ἐργασίας τῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς τὴν ἐκφράζει καὶ ἀλλοτε —καὶ μάλιστα ριζικότερα—, πρβ. τὸ γράμμα του τῆς 8.12.1918, καταχωρισμένο στὸ βιβλίο πρακτικῶν μετὰ τὴ 18η συνεδρία (25.1.1918). Ἀνάλογες ἀπόψεις διατυπώνει καὶ στὸ πρακτικὸ τῆς 20ῆς συνεδρίας (10.10.1920), ἐνῶ στὸ πρακτικὸ τῆς 14ης (14.12.1917) μὲ τὴν κριτικὴ τοῦ Τριανταφυλλίδη συμφωνεῖ καὶ ὁ Δελμούζος.

Συνεδρία 13 - 14 Δεκεμβρίου

Συνεδρίασε ἡ Ε.Ε. στὸ ὑπουργεῖο τῆς παιδείας. Λείπει ὁ Δελμοῦζος.

Ἐξαφορμῆς τῶν ὅσα ζητοῦσε ὁ Ἡλιάκης στὸ γράμμα του καὶ ποὺ ἔμειναν καθὼς φαίνεται ὡς σήμερα ἀνεκτέλεστα, σχετικὰ μὲ τὴν ἀποστολὴ βιβλίων στὴ δημοτικὴ στὴ Μακεδονία, ἀποφασίζεται: γιὰ *ὅσα ζητήματα ἐνδιαφέρουν τὴν Ε.Ε.* ν' ἀνακοινώνωνται ἀπὸ τὰ μέλη της στὶς συνεδρίες, ὥστε νὰ τὰ πληροφοροῦνται ὅλοι καὶ ν' ἀποφασίζωνται ἀμέσως.

Γιὰ ὅσα λέγονται ἀπὸ τὸν πρόεδρο τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Λεξικοῦ, πὼς τάχα τὸ ὑπουργεῖο πολεμᾶ τὸ *λεξικὸ* καὶ ἰδίως ὁ Τριανταφυλλίδης, ἀποφασίζεται νὰ συστηθῇ στὸν κ. Δροσίνη, ἀνώτερο ὑπάλληλο τοῦ ὑπουργείου καὶ μέλος τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ λεξικοῦ ν' ἀποκαταστήση τὴν ἀλήθεια, εἴτε στὴν ἐρχόμενη συνεδρία τῆς ἐπιτροπῆς εἴτε καὶ πρίν.

Ἐξαφορμῆς τοῦ ζητήματος τῆς ἕδρας μέσης καὶ νεοελληνικῆς γλώσσας καὶ φιλολογίας ποὺ πρόκειται νὰ ἱδρυθῇ στὸ Πανεπιστήμιο, καθὼς καὶ τῶν ἄλλων ἑδρῶν ποὺ θὰ πληρωθοῦν ἀναγνωρίστηκε πὼς γιὰ *ζητήματα ποὺ ἐνδιαφέρουν γενικώτερα τὴν Ε.Ε.* εἶναι ἀνάγκη, ἀντίθετα μὲ ὅ,τι ἔγινε ὡς τώρα, τίποτε νὰ μὴν ὑποκινεῖται χωρὶς νὰ τὸ ἔχῃ μελετήσει καὶ ἀποφασίσει πρὶν ἡ Ε.Ε.

Ἀποφασίζεται νὰ καταρτιστῇ *βιβλιοθήκη* γιὰ τὸ φιλολογικὸ φροντιστήριο τῶν δασκάλων καὶ νὰ ζητηθῇ τὸ σχετικὸ κονδύλι ἀπὸ τὸ ὑπουργεῖο. Ἐπίσης μὲ τὴν εὐκαιρία τῶν σχολικῶν βιβλιοθηκῶν νὰ διαδοθοῦν σκοπιμώτερα τὰ βιβλία τῆς παιδικῆς βιβλιοθήκης τοῦ Ὁμίλου.

Ἀναγνωρίζεται πὼς ἡ *προχειρότητα τῆς σημερινῆς ἐργασίας* τῆς Ε.Ε. δὲν μπορεῖ νὰ ἐξακολουθήσῃ.

Τὰ μέλη

Δ. Γληνὸς
Α. Π. Δελμοῦζος
Μ. Τριανταφυλλίδης

Συνεδρία 14 - 21 Δεκ.

Συνεδρίασε ἡ Ε.Ε. στὸ ὑπουργεῖο τῆς παιδείας καὶ ἀποφάσισε:

1) νὰ ἐργαστῆ ἡ Ἐπιτροπὴ ποὺ ὡρίστηκε γιὰ νὰ συντάξη τὸ *ἀλφαβητάριο*[39] καὶ νὰ προταθῆ στὸ Ε.Σ. ὡς νέο μέλος ἕνας λογοτέχνης.

2) Τα μαθήματα ν' ἀρχίσουν κατὰ τὸ τέλος περίπου τοῦ Ἰανουαρίου. Νὰ ζητηθῆ ἀπὸ τὸ Ε.Σ. νὰ εἰδοποιηθοῦν οἱ διευθύνσεις τῶν διδασκαλείων γιὰ τὴν ἔναρξή τους. Ὅπου ν' ἀρχίσουν θ' ἀναγγείλη καὶ ὁ Γληνὸς, καθὼς δήλωσε, πὼς θὰ κάμη καὶ αὐτὸς μαθήματα.

Τὰ μέλη

Δ. Γληνὸς
Μ. Τριανταφυλλίδης
Α. Π. Δελμοῦζος

Συνεδρία 15 - 12 Ἰανουαρίου 1918

Συνεδρίασε ἡ Ε.Ε. στὸν Ἐκπαιδευτικὸ Ὅμιλο. Λείπει ὁ Γληνός.

Συζητήθηκε ἡ μορφή, τὸ περιεχόμενο καὶ ἡ σχέση τῶν *μαθημάτων* μεταξύ τους. Ἀποφασίστηκε στὴν ἀνάγκη ν' ἀρχίσουν λίγο ἀργότερα, τὸ Φεβρουάριο.

Τὸ *Δελτίο* ἀποφασίστηκε νὰ βγῆ ὅσο εἶναι δυνατὸ γρηγορώτερα ἂς εἶναι καὶ μὲ λιγώτερο ὑλικό, ἀπὸ τὸ ἀποφασισμένο, ἀφοῦ ὅμως πάντοτε συμπληρωθοῦν τὰ τυπογρ. φύλλα ποὺ ὑποχρεώθηκαν τὰ μέλη τῆς Ε.Ε. νὰ δώσουν στὸν Ὅμιλο ἀπὸ 3 καθένα.

Τὰ μέλη

Μ. Τριανταφυλλίδης
Δ. Γληνὸς
Α. Π. Δελμοῦζος

---

39. Πρόκειται ασφαλώς για το γνωστό μας «Αλφαβητάρι με τον ήλιο», που γράφτηκε σύμφωνα με το νόμο 1332/1918, και κυκλοφόρησε το 1919. Για το πρωτοποριακό αυτό αναγνωστικό, βλ. Αλέξης Δημαράς (επιμελ.), *Το Αλφαβητάρι με τον Ήλιο*. Αθήνα 1972, όπου και εκτενής εισαγωγή.

Συνεδρία 16 - 18 Ἰανουαρίου 1918

Συνεδρίασε ἡ Ε.Ε. στὸ Ὑπουργεῖο. Λείπει ὁ Γληνός.

Συζητήθηκε ἡ *πορεία τῆς Ε.Ε.* στὸ Ἐκπαιδευτικὸ Συμβούλιο καὶ στὸ Ὑπουργεῖο.

Τὰ μέλη

Μ. Τριανταφυλλίδης
Δ. Γληνὸς
Α. Π. Δελμοῦζος

Συνεδρία 17 - 22 Ἰανουαρίου 1918

Συνεδρίασε ἡ Ε.Ε. στὸν Ἐκπαιδευτικὸ Ὅμιλο.

Συζητήθηκε ἡ πορεία τῆς Ε.Ε. ἔπειτα ἀπὸ τὴν πανεπιστημιακὴ ἐκκαθάριση ποὺ ἀνακοίνωσε ὁ Γληνός.

Τὰ μέλη

Μ. Τριανταφυλλίδης
Δ. Γληνὸς
Α. Π. Δελμοῦζος

Συνεδρία 18 - 25 Ἰαν. 1918

Δὲν ἔγινε[40]

Μ. Τριανταφυλλίδης

Γράμμα Τριανταφυλλίδη[41]

Στὶς 8 Δεκεμβρίου 1918 ὁ Τριανταφυλλίδης ἔστειλε τὸ ἀκό-

40. Μοναδικὴ συνεδρία κατὰ τὴν ὁποία δὲν προσήλθε οὔτε ὁ Γληνὸς οὔτε ὁ Δελμούζος.

41. Το γράμμα του Τριανταφυλλίδη πρέπει να μη συσχετιστεί με το πρακτικό της 25.1.1918, αφού δηλαδή η Εκπαιδευτική Επιτροπή δε συνεδρίασε επί 10 μήνες και 14 μέρες! Είναι πάντως άξιο να υπογραμμιστεί ότι ο Τριανταφυλλίδης δεν παραιτείται από την ιδιότητα του μέλους της Εκπαιδευτικής Επιτροπής, αλλά μόνο από τη θέση του Γραμματέα της. Κάτω από το γράμμα υπογράφουν οι Δελμούζος και Γληνός.

λουθο γράμμα. Φίλοι Γληνὲ καὶ Δελμοῦζο, Σᾶς γράφω νὰ σᾶς πῶ ὅτι παραιτοῦμαι ἀπὸ γραμματέας τῆς ἐκπαιδευτικῆς μας ἐπιτροπῆς. Ὅσο περνᾷ ὁ καιρὸς μὲ τὴ δράση μας μέσα στὸ κράτος, τόσο αἰσθητότερη εἶναι ἡ ἀνάγκη γιὰ μιὰ ἐργασία σύμφωνη μ' ὅσα σχέδια εἴχαμε κάμει μὲ ἥσυχη ἀνεπηρέαστη σκέψη, πρὶν ἀκόμη ἀναλάβωμε τὶς σημερινὲς εὐθῦνες. Ἡ ἀντίδραση ποὺ ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ ξεσπάση, καὶ περισσότερο γρήγορα παρὰ ἀργά, θὰ μᾶς βρῆ σὲ πολλὰ ἀνέτοιμους καὶ ἀδικαιολόγητα ἀπαράσκευους. Καὶ ὅμως ἡ Ἐπιτροπή μας ἀπὸ καιρὸ ποὺ ἔπαυσε νὰ ἐργάζεται καὶ οἱ ἀποφάσεις της —ἔκφραση μιᾶς οὐσίας καὶ τῶν ὅρων, ποὺ εἴχαμε κρίνει ἀναγκαίους γιὰ ἕνα ἔργο καὶ τὴν ἐπιτυχία ἑνὸς ἰδανικοῦ— ἔχουν καταντήσει τύποι, ποὺ δεσμεύουν τὸ ἄτομο. Γιὰ μέ, θλιβερὸ γραμματέα τῶν πρακτικῶν τῆς Ἐκπ. Ἐπιτροπῆς, ποὺ τόσο ἀπροσδόκητα ἦταν προωρισμένα νὰ ἐπισφραγίσουν ὅ,τι ζητούσαμε ἴσια ἴσια ν' ἀλλάξωμε μὲ τὴ συμβολή μας, πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ γιὰ κάποια ἀναγέννηση ἡ εὐθύνη εἶναι ἀκόμη μεγαλύτερη. Γι' αὐτὸ σᾶς παρακαλῶ νὰ μὲ ἀντικαταστήσετε ἀπὸ δῶ καὶ μπρὸς στὴ γραμματεία τῆς ἐπιτροπῆς. Μὲ ἀγάπη

Μ. Τριανταφυλλίδης Δ. Γληνὸς Α. Π. Δελμοῦζος

Συνεδρία 18 - 9 βρίου 1919[42]

Συνεδρίασε ἡ ἐκπαιδευτικὴ ἐπιτροπὴ στὸ σπίτι τοῦ κ. Τρ. Ὁ Γληνὸς ἐξέθεσε τὶς ἐνέργειες ποὺ ἔκαμε στὸ Παρίσι κοντὰ στὸν Πρόεδρο σχετικὰ μὲ τὴν ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση καὶ σύμφωνα μὲ τὶς κοινὲς ἀποφάσεις ποὺ εἶχε πάρει ἡ ἐπιτροπὴ πρὶν φύγη ὁ Γληνός.[43] Ἀποφασίστηκε σύμφωνα μὲ τὴν ἀπόφαση ποὺ εἶχαν

---

42. Ουσιαστικά είναι η πρώτη συνεδρία ύστερα από εκείνη της 22.1.1918. Υπάρχει δηλαδή μια διακοπή μεγαλύτερη από 21 μήνες! Πάντως ακόμη περισσότερο αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι δε γίνεται καθόλου μνεία ούτε για την επιστολή του Τριανταφυλλίδη της 8.12.1918 ούτε για τους λόγους αυτής της μακρόχρονης διακοπής.

43. Το ταξίδι αυτό είναι γνωστό και αλλού· πρβ. *Στη μνήμη Λημήτρη Α. Γληνού*, όπ.π., σ. 202. Πάντως οι «κοινές αποφάσεις» για τις οποίες μιλά το πρακτικό δεν είναι γνωστές.

πάρει... νὰ μαζεύωνται δύο φορὲς τὴν ἑβδομάδα[44] καὶ νὰ συνεδριάζουν γιὰ τὰ ζητήματα τὰ ἐκπαιδευτικὰ καὶ τῆς ἐπιτροπῆς πότε στοῦ ἑνὸς τὸ σπίτι καὶ πότε στοῦ ἄλλου.

Τὰ μέλη

Α. Π. Δελμοῦζος
Δ. Γληνὸς
Μ. Τριανταφυλλίδης

Συνεδρίαση 19 Νοεμ. 1919

Συνεδρίασε στὸ σπίτι τοῦ Τριανταφυλλίδη. Συζητήθηκαν τ' ἀκόλουθα θέματα: 1) Τὸ ζήτημα τῆς καθαρεύουσας στὰ σχολεῖα καὶ ἡ πολιτική. Ἀπάνω σ' αὐτὸ ἀποφασίστηκε νὰ μὴν ἀνακατέψουν καθόλου τὸ ζήτημα στὴ μέση ἐκπαίδευση. Στὰ δημοτικὰ σχολεῖα νὰ μπεῖ ὡς σκοπὸς τῆς καθαρεύουσας ἡ κατανόηση κι' ὄχι ἡ χρήση. Ν' ἀποφύγωμε τὴ διδασκαλία συστηματικῆς γραμματικῆς καὶ νὰ προκηρυχτῆ διαγωνισμὸς γιὰ ἀναγνωστικὰ τῆς Ε' καὶ Στ' στὴν καθαρεύουσα μὲ σκοπὸ κυρίως γλωσσικό.

2) Ἀποφασίστηκε νὰ τυπωθῆ μὲ χρήματα τῆς ἐπιτροπῆς τὸ «Ὅλοι μαζὶ» τῆς Δραγούμη καὶ νὰ δοθῆ ἡ ἔκδοση στὸν βιβλιοπώλη Σιδέρη μὲ 35% ἔκπτωση.

3) Συζητήθηκε τὸ ζήτημα τῶν νέων ποὺ ἤρθαν ἀπὸ τὴν Εὐρώπη.

4) Τὸ ζήτημα τοῦ δημοδ. συλλόγου. Νὰ γίνη ἐνέργεια στὸν πρόεδρο τῆς κυβερνήσεως ὥστε νὰ γίνη νομοσχέδιο γιὰ κρατικοὺς συλλόγους δημοδιδασκάλων, ἐκτὸς ἂν θὰ κατωρθωνόταν νὰ ἐκτοπισθῆ ὁ ἐκμεταλλευτής τους [45] ἀπὸ τοὺς ἴδιους δημοδιδασκάλους στὴ συνέλευση τῶν τμημάτων.

---

44. Εἶναι ἐκπληκτικὸ ὅτι ὕστερα ἀπὸ τὴν ὡς τότε πρακτικὴ συνομολογοῦν νὰ συνεδριάζουν μὲ τέτοιο ρυθμό —ἂν καὶ τὸν παραβαίνουν βέβαια ἀκόμα καὶ μὲ τὴ σύγκληση τῆς ἐπόμενης συνεδρίας (19.11.1919).

45. Ὄνομα δυσανάγνωστο· πρόκειται γιὰ κάποιο ἐκπαιδευτικὸ μὲ ἐπιρροὴ στοὺς κύκλους τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαίδευσης, ὁ ὁποῖος ἀντιστρατευόταν προφανῶς στὸ ἔργο τῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς. Ἡ ἔννοια τῶν «κρατικῶν» συλλόγων τῶν δημοδιδασκάλων ποὺ ἐπιδίωκαν τὰ μέλη τῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς δὲν εἶναι σαφής.

5) Συζητήθηκε τὸ ζήτημα τοῦ Ζαμάνη.

Τὰ μέλη

Α. Δελμοῦζος
Δ. Γληνὸς
Μ. Τριανταφυλλίδης

20 Συνεδρίαση 10 Ὀκτωβρίου 1920

Στὸ σπίτι τοῦ Τριανταφυλλίδη. Ὁ Τρ. ζητεῖ νὰ κάμη μία *κριτικὴ ἀνασκόπηση* τοῦ ἔργου τῆς Ε.Ε.,[46] ὕστερ' ἀπὸ 3 χρόνια ἐργασίας στὸ κράτος. Ἡ Ε.Ε., λέει, ἔδειξε ἀδυναμία, ἔπεσε ἀπὸ τὴν περιωπή της καὶ δὲν ὁδηγεῖ τὴν κατάσταση οὔτε τὴν ἐπηρεάζει ὅσο ἔπρεπε, ἐνῶ ἡ εὐθύνη της μεγαλώνει. Ἡ ἐργασία σιγὰ σιγὰ λιγόστεψε κι ἔγινε ἐργασία μονάδων, ποὺ δὲ βγαίνει ἀπὸ συνεννόηση, ἀμοιβαία ἐκ τῶν προτέρων κριτικὴ καὶ ἀμοιβαία παρόρμηση τῶν μελῶν τῆς λεγομένης Ε.Ε.

Ἔτσι καὶ τὰ μέλη τῆς Ε.Ε. ἔπαυσαν νὰ εἶναι φωτεινοὶ ἐργάτες τοῦ ἔργου τους. Τὸν πρῶτο ἀκόμη καιρὸ τῆς ἐργασίας μὲς στὸ κράτος εἶχαν ἀκόμη καθαρὴ τὴ συναίσθηση τοῦ στραβοῦ δρόμου, ἂν καὶ γρήγορα ἄρχισαν νὰ βρίσκωνται οἱ δικαιολογίες καὶ προφάσεις: φταῖνε τρίτοι, οἱ συνθῆκες, ἐξωτερικοὶ ὅροι κτλ. Ἔτσι χαιρόμαστε μὲ λίγα λόγια μὲ μικροεπιτυχίες, ἐπαναπαυόμαστε σὲ ὅσα καλὰ ἔγιναν στὸ παρελθὸν ἢ μὲ ἐλπίδες γιὰ τὸ μέλλον. Ἔλειψε ἡ ἐσωτερικὴ ἀνησυχία κι ὁρμή, ἡ ματιὰ ποὺ βλέπει μακριά, τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν κοινὴ γνώμη καὶ τὸ φωτισμὸ τῶν δασκάλων. Ἔτσι οὔτε ἐλκύονται καὶ νέες δυνάμεις στὸ ἔργο τῆς Ε.Ε. Φανερώτερη εἶναι ἡ ἀσυναρτησία τῆς ἐργασίας τῆς Ε.Ε. ἅμα ἐξεταστῇ ἡ δράση τῶν <με>λῶν της, φαινομενικὴ σὲ μεγάλο βαθμό, ἔξω ἀπὸ τὸ κράτος (Ὅμιλος καὶ ἄλλα σωματεῖα).

Ἔτσι ὅμως τὸ ἔργο τῆς Ε.Ε. κατάντησε πάρεργο καὶ ἐνῶ ἡ μὴ λειτουργία της πολλαπλασιάζει τὰ προβλήματα ὅσο περνᾶ ὁ καιρός (Ὅμιλος, γλωσσ. μεταρρύθμιση, ἐκπαιδ. συμβούλιο, Παιδαγωγ. ἀκαδημία) καὶ κορυφώνει τὴν ἠθική της εὐθύνη, χάνεται γιὰ τὸν ἀγῶνα τὸ ἠθικὸ κῦρος, μὰ καὶ ἡ ἠθικὴ δύναμη καὶ

46. Βλ. ὑποσ. 38 καὶ 41.

ἡ δύναμη τοῦ ἐλέγχου ξένων πράξεων.

Ἡ κατάσταση αὐτὴ καθρεφτίζεται καὶ στὰ πρακτικὰ τῶν ἐργασιῶν τῆς Ε.Ε., τῶν τριῶν τελευταίων χρόνων. Οἱ συνεδρίες σπάνιες, σπασμωδικές, βιαστικές, μὲ ἀποφάσεις ἀνεκτέλεστες συχνά, χωρὶς κὰν νὰ καταρθωθῆ νὰ τηρηθεῖ ὁ συμφωνημένος κανονισμός. Κατάντησαν κουβέντες πού δὲν δεσμεύουν, οὔτε βγάζουν ἢ κινοῦν ἐργασία, ὑποβοηθώντας ἔτσι τὸ ἔργο τῆς Ε.Ε.

Κι' ὅμως τ' ὄνειρο πού γέννησε τὴν Ε.Ε. ἄξιζε καὶ ἀξίζει νὰ μὴ ματαιωθῆ τὸ πρόγραμμά της. Λείπει λοιπὸν ἡ βαθύτερη θέληση τῶν 3 πρὸς τὸν ἐνιαῖο σκοπό; Ὅ,τι φανερώθηκε εἶναι προχειρότητα, καιροσκοπισμός, σκόρπισμα ἐσωτ. κι ἐξωτερικό, ἔλλειψη πίστης στοὺς 3. Μόνο τ' ἀντίθετα θὰ ὁδηγήσουν καὶ θὰ[46α] ..... στὴν πραγμάτωση τοῦ ἔργου.

Α. Π. Δελμοῦζος
Μ. Τριανταφυλλίδης Δ. Γληνὸς

Συνεδρία 21 - 13 Ὀκτ. 1920

Συνεδρίασε ἡ Ε.Ε. στὸ ὑπουργεῖο τῆς παιδείας καὶ ἀποφάσισε νὰ ξαναρχίση τὶς ἐργασίες της μὲ τὸ παλιό της πρόγραμμα καὶ σύμφωνα μὲ τὸν παλιὸ κανονισμό. Ὁ Τριανταφυλλίδης, παραιτημένος ἀπὸ γραμματέας ἀπὸ τὸν Δεκέμβριο 1918[47] ξαναεκλέγεται γραμματέας.

Ἀποφασίζεται:

1) νὰ δημοσιευτῆ *ἀγγελία γιὰ τὰ νέα ἀναγνωστικὰ* στὸν τύπο (Τριανταφυλλίδης)[48].

2) νὰ καταρτιστῆ σχέδιο *Β. Δ. γιὰ τὶς ὧρες διδασκαλίας τῆς καθαρεύουσας* (Τριανταφυλλίδης)·

3) νὰ συνταχτῆ σχέδιο *ἐγκυκλίου στοὺς δασκάλους γιὰ τὴν καθαρεύουσα* καὶ τὴ διδασκαλία της (Δελμοῦζος)·

4) νὰ συνταχτῆ νέα *προκήρυξη γιὰ τὴ συγγραφὴ ἀναγνωστι-*

46α. Ακολουθεί μια λέξη δυσανάγνωστη.

47. Πρβ. γράμμα Τριανταφυλλίδη.

48. Είναι η πρώτη φορά που σημειώνεται ποιος αναλαμβάνει την ευθύνη για την εκτέλεση κάθε απόφασης.

κοῦ τῆς καθαρεύουσας, γιὰ τὴν Ε' καὶ Ϛ' (Τριανταφυλλίδης)·

5) νὰ προσκληθοῦν μὲ τοὺς ἐπιθεωρητὲς οἱ κατάλληλοι δάσκαλοι Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς γιὰ νὰ τεθῆ καὶ νὰ λυθῆ τὸ ζήτημα τῆς *διασχολικῆς ἀλληλογραφίας* μὲ τὶς Ἑνωμένες πολιτεῖες (Γληνός)·

6) νὰ συνταχτῆ σχέδιο ἐγκυκλίου γιὰ τοὺς ἐπιθεωρητὲς τῆς δημοτικῆς καὶ τοὺς δασκάλους μὲ *θέματα γιὰ τὰ συνέδρια* (Τριανταφυλλίδης, Δελμοῦζος)·

7) νὰ ἐξασφαλιστῆ ἡ προκοπὴ τῆς Παιδαγωγικῆς *Ἀκαδημίας*[49] ποὺ πρόκειται νὰ λειτουργήση ἀπὸ φέτος, καὶ πρῶτα νὰ γίνουν ἐγκαίρως οἱ ἀναγκαῖες συνεννοήσεις μὲ τοὺς συναδέλφους ποὺ πρόκειται νὰ διδάξουν

8) τὰ ζητήματα (2), (3), (4) νὰ εἰσαχτοῦν γλήγορα στὸ Ἐκπαιδ. συμβούλιο.

9) νὰ γίνη ἡ ἀναγκαία συνεννόηση μὲ τὸν πρόεδρο τοῦ *Ε. Συμβουλίου*, ὥστε καὶ αὐτὰ νὰ συζητηθοῦν ἐκεῖ γρήγορα καὶ νὰ ὁριστῆ μιὰ μέρα τὴν ἑβδομάδα, ὥστε νὰ συζητηθοῦν γρήγορα τὰ ζητήματα τῆς ὀργάνωσης τῶν σχολείων, τῶν διδασκαλείων καὶ τῶν νεοελληνικῶν, ὕστερα ἀπὸ τὴ μεταρρύθμιση (Τριανταφυλλίδης).

Τὰ μέλη

Δ. Α. Γληνὸς
Μ. Τριανταφυλλίδης
Α. Π. Δελμοῦζος

Συνεδρία 22 - 16 Ὀκτ.

Συνεδρίασε ἡ Ε.Ε. στὸ σπίτι τοῦ Δελμούζου καὶ ἀποφάσισε:

1) ἐγκρίνεται τὸ σχέδιο *Β. Δ. γιὰ τὴν καθαρεύουσα*·

2) ἐγκρίνεται ἡ προκήρυξη γιὰ τὴ *συγγραφὴ σὲ καθαρεύουσα*·

3) ν' ἀποφύγη ἡ Ε.Ε. ν' ἀνακατευθῆ στὴ λύση τοῦ *γλωσσικοῦ*

---

49. Δε λειτούργησε την περίοδο 1920-21, όπως προγραμματιζόταν λόγω της κυβερνητικής μεταβολής που έφεραν οι εκλογές της 1.11.1920. Θα λειτουργήσει μόνο κατά το σχολ. έτος 1924-25 με διευθυντή το Γληνό.

στὴ μέση, ὅσο δὲ γίνεται ἡ νέα ὀργάνωση τῶν σχολείων.

Τὰ μέλη

Δ. Α. Γληνὸς
Μ. Τριανταφυλλίδης
Α. Π. Δελμοῦζος

Συνεδρία 23 - 19 Ὀκτ.

Συνεδρίασε ἡ Ε.Ε. στὸ ὑπουργεῖο καὶ ἀποφάσισε:

1) νὰ φέρη στὸ Ἐκπ. συμβούλιο σὲ πρώτη συνεδρία καὶ τὸ ζήτημα τῆς *συνδιδασκαλίας ἢ ὄχι τοῦ γλωσσικοῦ μαθήματος* στὴν Ε' καὶ Ϛ' τῶν μονοτάξιων, διτάξιων καὶ τριτάξιων δημοτικῶν σχολείων·

2) νὰ πάρη ὁ Γληνὸς ἄδεια ἀπὸ γενικὸς γραμματέας, ὥστε νὰ ἐργαστῆ γιὰ τὴ λειτουργία τῆς *ἀκαδημίας*·[50]

3) ἐγκρίθηκαν τὰ σχέδια ἐγκυκλίων γιὰ τοὺς ἐπιθεωρητὲς καὶ τοὺς δασκάλους γιὰ τὰ *θέματα συνεδρίων* (ἐκτὸς ἀπὸ τὰ θέματα).

Τὰ μέλη

Α. Δ. Γληνὸς
Μ. Τριανταφυλλίδης
Α. Π. Δελμοῦζος

Συνεδρία 24 - 24 Ὀκτ.

Συνεδρίασε ἡ Ε.Ε. στὸ σπίτι τοῦ Τριανταφυλλίδη, καὶ ἀποφασίζεται:

1) νὰ γίνη ἀπολογισμὸς τοῦ ὅ,τι ἔγινε στὰ τρία τελευταῖα χρόνια μέσα στὸ κράτος κι ἔξω του, σχετικὰ μὲ τὰ ζητήματα ποὺ ἀνήκουν στὸ πρόγραμμα τῆς Ε.Ε. Ὁ καθένας θὰ εἰσηγηθῆ στὰ ζητήματα ποὺ ἐργάστηκε, κι ἔπειτα θὰ κριθῆ ὅ,τι εἶναι γινωμένο

50. Βλ. υποσ. 49.

καὶ θὰ καταρτιστῆ τὸ πρόγραμμα γιὰ τὶς μέλλουσες ἐργασίες.

2) νὰ μὴν πάρη ἄδεια ὁ Γληνὸς[51] (ὁ Τριανταφυλλίδης διαφωνεῖ).

3) κρίνεται ὁ *φωτισμὸς τῶν δασκάλων* ὁ προφορικός, ποὺ ἔγινε τὰ 3 χρόνια καὶ κρίνεται πολὺ ἀνεπαρκής, ἐνῶ ἡ ἀνάγκη γι' αὐτὸν ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι μεγάλη. Ἀποφασίζεται νὰ γίνη σὲ $\frac{1}{2}$-$1\frac{1}{2}$ χρόνο δεύτερο συνέδριο ἐπιθεωρητῶν — νὰ γίνουν μερικὰ φροντιστήρια στοὺς δασκάλους Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς τούτη τὴ χρονιὰ — νὰ ὀργανωθῆ τὸ καλοκαίρι ἕνα τουλάχιστο γενικὸ συνέδριο δημοδιδασκάλων, ἀφοῦ τελειώσει ἡ Ἀκαδημία. Ἔμμεσος διαφωτισμὸς νὰ ἐπιδιωχθῆ μὲ τοὺς ἐπιθεωρητὲς καὶ μὲ ἰδιαίτερη νομοθετικὴ πρόνοια ἔτσι ποὺ νὰ χρησιμοποιηθοῦν καὶ ἄλλα πρόσωπα ἀπ' τὰ καταλληλότερα.

Γίνεται καὶ συζήτηση γιὰ τὸν *τρόπο ποὺ ἐργάζεται ἡ ἐπιτροπή*.

Τὰ μέλη

Μ. Τριανταφυλλίδης
Α. Π. Δελμοῦζος
Δ. Α. Γληνὸς

Συνεδρία 25 - 3 Νοεμβρίου

Συνεδρίασε ἡ Ε.Ε. στὸ σπίτι τοῦ Δελμούζου καὶ ἀποφάσισε:

Νὰ ὑποβάλλουν τὰ μέλη της τὶς *παραιτήσεις* τους - ὁμοιότυπες, κατὰ τὸ σχέδιο ποὺ συντάχτηκε, στὸ νέο ὑπουργό, ἅμα ἔρθη, ἐξαρτώντας[52] τὴν παραμονή τους στὸ ὑπουργεῖον ἀπὸ τὴν ἔγκριση τοῦ γλωσσικοῦ καὶ ἐκπαιδευτικοῦ τους προγράμματος, μὲ τὸ ὁποῖο εἶναι ἀναπόσπαστα ἑνωμένη ἡ παρουσία τους στὸ ὑπουργεῖο.

Τὰ μέλη

Α. Π. Δελμοῦζος
Μ. Τριανταφυλλίδης
Δ. Α. Γληνὸς

51. Βλ. ὑποσ. 49.

52. Οἱ παραιτήσεις ὑποβλήθηκαν στὸν τότε ὑπουργὸ Θ. Ζαΐμη, ὁ ὁποῖος δὲν ἔδωσε τὰ περιθώρια ποὺ ἐνδεχομένως προσδοκούσαν τὰ μέλη τῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς.

Συνεδρία 26 - 14 Νοεμβρίου

Συνεδρίασε ἡ Ε.Ε. στὸ σπίτι τοῦ Τριανταφυλλίδη καὶ ἀποφάσισε:

1) νὰ γίνῃ μιὰ *ἀνακοίνωση στοὺς δασκάλους*, σχετικὰ μὲ τὴν ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση, ὕστερ' ἀπὸ τὴν παραίτηση τῶν μελῶν τῆς Ε.Ε. ἀπὸ τὸ ὑπουργεῖο·

2) νὰ ἐξεταστῇ *τί ἐνδιαφέρει τὴν Ε.Ε.* καὶ πῶς ἐργάζεται γιὰ νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ πρόγραμμά της.

Τὰ μέλη

Α. Π. Δελμοῦζος
Μ. Τριανταφυλλίδης
Δ. Α. Γληνός

Συνεδρία 27 - 24 Δεκεμβρίου

Συνεδρίασε ἡ Ε.Ε. στὸ σπίτι τοῦ Δελμούζου καὶ ἀποφάσισε:

1) νὰ συνταχτῇ καὶ νὰ ἐκδοθῇ ἀπὸ τὴν Ε.Ε., γιὰ νὰ διαφωτιστῇ ὁ κόσμος, *ὁ ἀπολογισμὸς τῆς ἐργασίας γιὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση* ποὺ ἔγινε μέσα στὸ ὑπουργεῖο τῆς παιδείας στὰ τρία χρόνια·

2) ἀργότερα, καὶ μόλις γίνει δυνατό, νὰ δημοσιευτοῦν τὰ *πρακτικὰ τῶν συζητήσεων στὸ συνέδριο τῶν ἐπιθεωρητῶν* τοῦ 1919·

3) τὸ *Δελτίο* τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου νὰ βγαίνῃ πυκνότερα, ἂν εἶναι δυνατὸ τέσσερεις φορὲς τὸ χρόνο.

Ὁ Τριανταφυλλίδης δήλωσε πὼς παραιτεῖται ἀπὸ τὴν Ε.Ε.[53]

Τὰ μέλη

Α. Π. Δελμοῦζος
Μ. Τριανταφυλλίδης
Δ. Α. Γληνός

---

53. Θα μπορούσε να χαρακτηρίσει κανείς την παραίτηση αυτή ως τυπική αποχώρηση του Τριανταφυλλίδη και από τον Εκπαιδευτικό Όμιλο· όσο ξέρω, ο Τριανταφυλλίδης δε συμμετέχει πια σε όργανα του σωματείου αυτού, αν και αγωνίζεται, για την υπόθεση των εκπαιδευτικών δημοτικιστών με πάθος, θα μπορούσε να πει κανείς, όπως φαίνεται π.χ. από το «πριν καούν» κ.λ.π.

3.

Από την παρούσα εργασία προκύπτουν τα παρακάτω πρωτοβάθμια συμπεράσματα:

α) Το συμπέρασμα ότι ο Ελευθέριος Βενιζέλος αποτελεί το κύριο πρόσωπο της δωρεάς διαφωτίζει, κατά τη γνώμη μου, την εκπαιδευτική πολιτική που ακολούθησε ο ηγέτης των Φιλελευθέρων κατά τη δεκαετία 1910-1920 και μας επιτρέπει να την κατανοήσουμε καλύτερα και γενικά και ενδεχομένως ειδικότερα ως προς το άρθρο 107 του Συντάγματος του 1911, ως προς τα νομοσχέδια Τσιριμώκου[54] και ως προς τις μεταρρυθμιστικές προσπάθειες της περιόδου 1917-20.

β) Η γενικότερη δράση της ΕΕ δεν έχει ερευνηθεί· σωστότερο θα ήταν ίσως να πει κανείς ότι τώρα μόλις είναι δυνατό να γίνει μια τέτοια έρευνα· η

---

54. Αξίζει να επισημανθούν τα παρακάτω: τα νομοσχέδια Τσιριμώκου κατατίθενται στη Βουλή το 1913 και δεν ψηφίζονται όλα· γιατί δεν ψηφίστηκαν όλα; Ο ίδιος ο Γληνός αποδίδει το γεγονός στο ότι η κυβέρνηση δεν έδειξε αρκετή αποφασιστικότητα και υπήρξε ενδοτική, αφού όπως γράφει «στην πρώτη μικρήν αντίδραση αφέθηκαν έκθετα» (Δ. Γληνός, *Ένας άταφος νεκρός*. Αθήνα 1925, σ. α'). Την άποψη αυτή υιοθετούν και όσοι ασχολήθηκαν με το θέμα. Μόνο, όσο ξέρω, ο Γιάννης Κορδάτος διατυπώνει διαφορετικά, αλλά πάντως χωρίς σαφήνεια, την άποψή του για το γεγονός ότι τα νομοσχέδια αυτά δεν προχώρησαν συνολικά: «Όλη η βενιζελική εκπαιδευτική πολιτική ήταν αέρας φρέσκος. Δε χρειάστηκε παρά ένας δεκάρικος του βενιζελικού βουλευτή Αθανασάκη για να «ντραπούν» οι βενιζελικοί πατέρες και ν' αφήσουν 'έκθετα' τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια Τσιριμώκου-Γληνού» (Γ. Κορδάτου, *Δημοτικισμός και Λογιωτατισμός*, Αθήνα ²1974, σ. 153). Μια τέτοια παρέμβαση του Αθανασάκη δε μαρτυρείται, πάντως, ούτε από τα «Πρακτικά της Βουλής» ούτε την «Εφημερίδα των συζητήσεων της Βουλής» της περιόδου εκείνης. Συγκεκριμένη αναφορά στον Αθανασάκη δεν υπάρχει ούτε και στο βιβλίο του Ηλία Τσιριμώκου, *Μνήμη. Σκιαγραφία Ιωάννου Τσιριμώκου* (Αθήνα 1953), σ. 57, όπου ο γιος του τότε υπουργού Παιδείας αποδίδει τη μη ψήφιση όλων των νομοσχεδίων στην «Αντίδραση»: «Αυτός ο δημοτικιστής, αυτός ο ώριμος πολιτικός, αυτός ο άνθρωπος που είχε ορμή και δύναμη για δημιουργική δουλειά μπήκε στο Υπουργείο της Παιδείας. Κι ο μεγαλύτερος τίτλος του τιμής θα μείνει ότι στάθηκε πρωτεργάτης στο πιο προοδευτικό έργο του καιρού του. Είναι άσχετο προς τον τίτλο αυτό πως το έργο τορπιλλίσθηκε, δεν μπόρεσε να ολοκληρωθεί. Ο πατέρας μου δεν το απαρνήθηκε ποτέ. Έμεινε κι αυτού, όπως σ' όλα, πιστός, ευθύς σαν το νήμα της στάθμης. Μα η κοινωνική και πνευματική Αντίδραση υπήρξε πάντα η πιο ισχυρή δύναμη στην Ελλάδα. Δεν θριάμβευε μόνο πριν απ' το Βενιζέλο ή αργότερα, με την πτώση του. Είχε διαβρώσει τον ίδιο το βενιζελισμό. Μες στις τάξεις του υπήρχαν πολλοί φανατικοί εχθροί του δημοτικισμού και της Αλλαγής στην Εκπαίδευση...».- Πάντως, έγινε φανερό, νομίζω, πως οι γνώσεις μας για την τύχη των νομοσχεδίων Τσιριμώκου στηρίζονται κυρίως στη φράση του Γληνού «έμειναν έκθετα» και ότι η συγκεκριμένη συσχέτιση του Αθανασάκη με την τύχη τους δεν επιβεβαιώνεται από τα επίσημα κείμενα της Βουλής· φυσικά και η άποψη του Ηλία Τσιριμώκου με τη γενικευτική της διατύπωση υποδεικνύει ότι το θέμα των νομοσχεδίων του 1913 επιβάλλεται να ερευνηθεί.

ΕΕ —παρά το μέγα χάσμα που επισημαίνει κανείς ανάμεσα στη θεωρία-πρόγραμμα και στην πράξη-πρακτικά συνεδρίων— αποτελεί το μαχλό των μεταρρυθμιστικών πρωτοβουλιών της περιόδου 1917-20 και επομένως αποτελεί ένα σημαντικό κεφάλαιο στην ιστορία του ελληνικού σχολείου και της μεταρρύθμισής του.

Σπουδαστήριο Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής ΝΙΚΟΣ Π. ΤΕΡΖΗΣ